

LUNDS
UNIVERSITET

Pedagogiska institutionen
Box 199, 221 00 Lund

Kurs: PEDK01
Kandidatuppsats, 15 poäng
61-90 poäng
Datum: 2008-06-12

Delvis deltagande

Hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i
länder i Syd

Vanda Fröberg & Jenny Pobiega

Handledare:
Tina Kindeberg

ABSTRACT

Arbetets art:	Kandidatuppsats
Sidantal:	37
Titel:	Delvis deltagande: Hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd
Författare:	Vanda Fröberg & Jenny Pobiega
Handledare:	Tina Kindeberg
Datum:	2008-06-12
Sammanfattning:	<p>Syftet med den här uppsatsen är att <i>visa hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd</i>. Detta har undersökts genom kvalitativa intervjuer med sex personer som arbetat volontärt i Syd, med fokus på följande frågor:</p> <ul style="list-style-type: none">• På vilket sätt förändrade volontärerna sin förståelse av kulturer?• Hur kan dessa förändringar förklaras genom volontärernas lärande under vistelsen i Syd?

Volontärernas berättelser analyserades utifrån teori om lärande i praktikgemenskaper kombinerad med postkolonial teoribildning. Resultatet visar att volontärerna tyckte resan gett dem en större förståelse för kulturer, men att det är långt ifrån självklart vad ”förståelse för kulturer” egentligen betyder. Volontärerna både ökade sin identifikation med och stereotypisering av personer från andra kulturer, men de gjorde detta på sinsemellan olika sätt. Gemensamt för alla var att de, genom att själva delta i lokala praktiker, blev tvungna att ta ställning till de etiska värderingar som fanns inbyggda i denna praktik. Detta synliggjorde deras egen roll i världen och de kom hem mer uppmärksamma på relationen mellan Väst och Syd och med starkare uppfattningar i kulturelaterade frågor än tidigare. Vi urskiljer tre teman i volontärernas berättelser som vi tolkar som särskilt viktiga för hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd: hur volontären förhåller sig till skilda etiska värderingar, i vilken grad volontären kan, vill och tillåts delta i lokala praktiker och hur volontären inkluderas i lokala gemenskaper.

Nyckelord: Deltagande, Identifikation, Interkulturell, Kulturella värderingar, Kulturutbyte, Lärande, Postkolonialism, Praktikgemenskaper, Stereotypisering, Syd, Volontär

Innehållsförteckning

Tack	i
Inledning	1
Syfte	3
Teoretisk grund: kultur, lärande, deltagande	4
Kultur och kulturell identitet.....	5
Vi och de andra – relationer mellan Väst och Syd.....	5
Praktikgemenskapen som plats för lärande.....	6
Kompetens, erfarenhet och lärande	7
Kultur, lärande och deltagande i vår undersökning	7
Empirimetod	8
Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet.....	8
Etiska överväganden.....	9
Volontärerna i vår undersökning	10
Genomförande av intervjuer	11
Analysmetod	12
Förändringar av volontärernas förståelse av kulturer.....	13
Förstärkt tro på de egna värderingarnas giltighet över kulturgränser	13
Tvivel på värderingars giltighet över kulturgränser.....	14
Övertygelse om likhet över kulturgränser.....	16
Ökad uppmärksamhet på relationen Väst – Syd.....	17
Större empati för personer i kulturellt utanförskap.....	18
Oförändrad förståelse?.....	18
Sammanfattande analys	19
Volontärernas lärande under vistelsen i Syd.....	21
Svårigheter volontärerna behövde förhålla sig till.....	22
Volontärernas försök att anpassa sig	24
Volontärernas försök att påverka.....	27
Kulturskillnader som volontärerna uppskattade	29
Gemenskapen med andra västerlänningar	29

Sammanfattande analys	30
Diskussion.....	32
Betydelsen av etiska värderingar	32
Betydelsen av det egna deltagandet	34
Betydelsen av inkludering i gemenskaper	35
Avslutande sammanfattning.....	36
Referenser	38
Bilaga 1: E-post till urvalsgruppen.....	a
Bilaga 2: Intervjuguide.....	b

Tack

Vi vill rikta ett stort tack till våra intervjupersoner som delat med sig av sina personliga, engagerade och spännande berättelser om tiden som volontär. Vi vill även tacka vår handledare Tina Kindeberg för stöd och tips under arbetets gång.

Inledning

Idén till den här uppsatsen växte fram utifrån våra tankar kring de motsägelsefulla sätt kulturmöten beskrivs på. Samtidigt som resebolag lockar med chansen att möta spännande och exotiska kulturer beskrivs möten mellan kulturer i tidningsartiklar och debatter ofta som källor till problem som det i vår globaliserade tid blir allt mer akut att lösa. Det är inte helt lätt att förstå vad det är som avgör om ett kulturmöte beskrivs som en möjlighet till lärande istället för ett upphov till konflikter och rasism. Inte heller blir det lättare av att en av de största samtida vetenskapliga debatterna om kultur rör huruvida kultur överhuvudtaget existerar (Rapport & Overing 2000).

Inom pedagogiken har frågor om vilka möjligheter och hinder som finns för lärande i det mångkulturella samhället blivit allt mer centrala i och med den ökade globaliseringen och migrationen mellan länder. I samband med bland annat en rekommendation från UNESCO 1974 om att skolor bör främja studiet av skilda kulturer för att öka förståelsen mellan kulturer, uppkom begreppet *interkulturell pedagogik* (Lorentz & Bergstedt 2004). Inom den interkulturella pedagogiken betonas vikten av att personer från olika kulturer lär av varandras perspektiv och därigenom ifrågasätter sina egna grundläggande tankar och värderingar. De flesta författare som intresserat sig för detta *interkulturella lärande* är överens om att det inte är någon enkel process. Lahdenperä (2004) betonar att det inte räcker att tillägna sig kunskap rent teoretiskt utan att det krävs en känslomässig bearbetning av den egna etnocentrismen. Stier (2004), som studerat kulturmöten, anser att om man ska kunna lära av själva kulturmötet måste man dels ha en öppen och nyfiken attityd, men man måste också redan i förväg ha skaffat sig en *interkulturell kompetens* som innefattar förståelse för den egna och andras kulturer, såväl innehållsligt som socialt och emotionellt. Vissa författare ifrågasätter om det alls är möjligt med verklig förståelse över kulturgränser. Corson (1995) skriver att allt språk bygger på världsbilder och värderingar som är problematiska att översätta eftersom de då lätt urvattnas. Dessutom finns statuskillnader mellan kulturer som bidrar till att den dominerande kulturen ges tolkningsföreträde (Ibid.).

Hur –och om –mötet mellan personer från olika kulturer i skolan kan öppna upp för ett lärande som leder till interkulturell förståelse istället för misstänksamhet och konflikter är alltså en stor fråga inom pedagogiken och något vi som studenter kommit att intressera oss för. Samtidigt har en av oss (Vanda) erfarenhet från ideella organisationer som arbetar med att arrangera kulturmötesprojekt, till exempel seminarier och aktiviteter med deltagare från olika kulturer. Vanda har även själv bott och arbetat som volontär i Guatemala –något som blivit ett vanligt sätt att uppleva andra kulturer, framförallt bland unga. Flera ideella organisationer väljer att satsa på att organisera den här sortens verksamheter utifrån uppfattningen att kulturmöten skapar förståelse för globala och kulturella sammanhang, dialog, tolerans och personlig utveckling bland deltagarna, och i förlängningen bidrar till fred på jorden genom att människor som lärt känna varandra inte kan kriga¹. Att flera av projekten drivs med pengar från bland annat

¹ Se till exempel Forum Syd, Ungdomsstyrelsen, Internationella ArbetsLag, Centrum för Internationellt Ungdomsutbyte, International Cultural Youth Exchange.

SIDA och EU-kommissionen visar att det finns en tro på att den här typen av utbyten kommer att ha de positiva effekter som den interkulturella pedagogiken strävar efter att uppnå. Behovet av kulturutbyten legitimeras samtidigt just av att man ska kunna möta de utmaningar globaliseringen skapar i form av kulturella konflikter. När vi diskuterade vad som gör att mångkulturella miljöer omväxlande uppfattas som hinder och möjlighet insåg vi att varken våra tidigare studier eller egna erfarenhet riktigt kunde förklara det.

I texter som redogör för hur man organiserar kulturutbyten nämns det personliga lärandet som centralt. Nyström, som jobbat med utbytesprojekt, skriver att interkulturellt lärande baseras på att kulturutbytet ger deltagarna nya upplevelser, som sedan måste bearbetas såväl känslomässigt som logiskt. Tidigare forskning om hur detta går till verkar dock vara mycket begränsad. Hudson och Inkson (2006) har behandlat utbildade volontärers upplevelser av sina år utomlands, och Starr (1994) har undersökt hur Peacecorps-volontärers upplevelser har förändrat dem i längden genom intervjuer tio år efter deras hemkomst. I båda studierna, som åtminstone delvis berörde lärande, framkom centrala teman i volontärernas motiv till resan, som äventyr, utmaning, självständighet, personligt lärande, lära känna sig själv, och altruism. Starr (1994) menar att volontärtiden utgör en vändpunkt i volontärernas liv, som resulterar i nya färdigheter och personliga förändringar rörande identitet och värderingar. I båda studierna uppgav volontärerna att de övervunnit olika sorters svårigheter, vilket yttrade sig i att de lyckats med sitt uppdrag och accepterats kulturellt. De berättade även i Hudson och Inksons (2006) studie att de lärt sig anpassa sig efter andra kulturer, och beskrev värderingsförändringar i form av ett ifrågasättande av den västerländska kulturens fördelar. Den kulturkrock som ofta uppstod öppnade upp för ett lärande, men problem med att förstå varandra riskerade även att leda till att de utvecklade en negativ syn på eller inte kom överens med personer från andra kulturer (Ibid.). Wearing (2001) skriver om volontärturism i Syd som ett mindre exploaterande alternativ till vanlig turism. Han kommer utifrån intervjuer med unga utlandsvolontärer fram till att volontärtiden lett till att de förändrat sina värderingar, fått erfarenheter för livet och samtidigt gjort något gott, och att resan ofta lett till ett livsstilsbyte.

Utöver dessa studier tycks forskningen om kulturutbytesprojekt framförallt begränsa sig till utvärderingsrapporter. Rydmo och Timm Östlund (2005) samt Makombe, Nilsson och Nilén (2005) har för Forum Syds räkning utvärderat sändandet av unga praktikanter till länder i Syd, respektive ett utbyte mellan ungdomsorganisationer från Sverige och Zimbabwe. I båda fallen anser författarna att projekten har begränsade möjligheter att påverka samhället i stort, men att det medföljande kulturutbytet är betydelsefullt för deltagarnas personliga utveckling. Rydmo och Timm Östlund (2005) menar att tiden i Syd kan ge praktikanten ökad självkänsla och tolerans, respekt, ödmjukhet, kulturell kompetens med mera, medan Makombe, Nilsson och Nilén (2005) ser att utbytet ger ett större engagemang i organisationen och ett ökat intresse för globala frågor, samt att deltagarnas studie- och yrkesval har påverkats.

De flesta som har intresserat sig för arrangerade kulturutbyten verkar alltså överens om att dessa innebär en interkulturell läroprocess för deltagarna, som kan ge flera av just de positiva effekter som den interkulturella pedagogiken vill uppnå. Det är dock ingen av dessa studier som går in djupare på vad det är som gör att tillfälliga möten med, eller vistelser i, andra kulturer skapar förståelse samtidigt som kulturers skilda världsåskådningar och värderingar ofta beskrivs som en källa till konflikter när de ska samsas inom vårt eget samhälle. Inte heller fördjupar sig dessa studier nämnvärt i vad

de positiva effekterna av kulturutbytet, såsom ”tolerans”, ”respekt” och ”kulturell kompetens” egentligen innebär. Att undersöka innebörden av det interkulturella lärandet inom arrangerade kulturutbyten djupare anser vi vara viktigt då utbytesprojekt som metod för interkulturellt lärande är så pass använt. Dessutom anser vi att ett fokus på kulturutbyten, som allmänt ses som positiva, kan fungera som ett bidrag från en lite annan vinkel till den pågående debatten om lärande i det mångkulturella samhället.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att *visa hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd*.

För att uppfylla syftet har vi valt att koncentrera oss på några volontärers upplevelser med fokus på följande frågor:

- På vilket sätt förändrade volontärerna sin förståelse av kulturer?
- Hur kan dessa förändringar förklaras genom volontärernas lärande under vistelsen i Syd?

Med *förstå kulturer* menar vi hur någon tolkar saker som denne själv uppfattar har med *kultur* att göra. Det kan handla om allt från hur man förstår och därför bemöter personer från andra länder till hur man förstår och därför tar ställning i globala frågor. I vårt teoriavsnitt går vi närmre in på vad vi själva menar med begreppet *kultur*. Eftersom vi skriver om volontärernas förståelse, och dessutom använder teoretiker som förstår kulturen på mer eller mindre skilda sätt, kommer vi dock att använda kulturbegreppet på flera olika sätt genom texten. Det viktiga är inte exakt vad som är kulturen, utan hur volontärerna genom att lära sig leva i ett främmande land också lärt sig ett sätt att förstå kulturer på, som skiljer sig mer eller mindre från det de hade innan.

Vårt val att koncentrera oss på just *volontärers* lärande beror på att de, till skillnad från deltagare i kortare kulturutbyten, lever ett vardagsliv i ett annat land. Detta tror vi gör kulturella skillnader mer tydliga. Till skillnad från biståndsarbete kräver volontärbete sällan specifika förkunskaper utan organisationerna betonar ofta volontärens lärande och utveckling framför vad denne kan bidra med (Hindle 2007). Att vi valt enbart volontärer som varit i Syd², beror på att vi tror att kulturer i denna region generellt sett skiljer sig mer från svenska kulturer och att en stor skillnad ger en mer påtaglig lärandeprocess. Det betyder inte att vi tror att alla kulturer i Syd skiljer sig från svenska kulturer på samma sätt, eller att vi tror att alla länder i Syd är ”ungefär likadana”. Det är dock inte vad man lär sig av att vistas i en speciell sorts kultur som intresserar oss utan vad man lär sig av att leva i en kultur som är väldigt annorlunda mot den egna, oavsett på vilket sätt den är det. Historien av kolonialism i de här delarna av världen, i kombination med det faktum att de flesta så kallade ”kulturella konflikter” är mellan Väst och Syd, gör det extra intressant att undersöka västerlänningars möjligheter att lära av dessa kulturer.

² Vi skriver ”Syd” för att syfta till den geografiska region, huvudsakligen på södra halvklotet, där de flesta länder har låg BNP per capita och många har varit koloniserade. Andra vanliga ord är utvecklingsländer eller tredje världen. Vi valde ”Syd” eftersom vi tycker det är mindre värdeladdat än de övriga, vilka antyder att dessa länder bör utvecklas enligt västerländska ideal. När vi citerar författare som använder andra ord följer vi dock dem. Europa och USA kallar vi ”Väst”, grundat på samma önskan om neutralitet.

Teoretisk grund: kultur, lärande, deltagande

Alvesson och Deetz (2000) menar att teorier fungerar som linser, genom vilka världen kan betraktas, och det är på det viset vi har tänkt på teorin i den här uppsatsen. Kultur och lärande är väldigt omdebatterade begrepp och det var inte självklart för oss vilken teori vi skulle använda oss av. Istället för att fråga sig om en viss teori är ”sann” eller ”falsk” föreslår Alvesson och Deetz (2000) att man frågar sig vad den kommer att rikta ens uppmärksamhet mot och vilka konsekvenser det får. Eftersom teoriernas världsbilder är påverkade av de samhällsliga förhållanden de uppkom under är risken alltid att användandet av en viss teori kommer ge ett resultat som gagnar redan dominerande grupper. För att läsaren ska kunna bilda sig en uppfattning om de val vi har gjort, och vad vi har valt bort, ger vi nedan en kort sammanfattning av vilka grundläggande utgångspunkter de teorier vi har använt för att se på vårt problemområde vilar på.

Eftersom våra intervjuer med före detta volontärer indikerade att just *deltagandet* i –inte bara mötet med eller betraktelsen av –livet i en annan kultur var viktigt, valde vi att ta hjälp av Lave och Wengers (1991) teori om lärande i gemenskaper som gör saker tillsammans –*praktikgemenskaper*. Enligt Lave och Wenger (1991) är lärande en aspekt av all aktivitet, även om man inte alltid tänker på det när lärandet inte är själva målet för aktiviteten. Deras syn på lärande har anknytning till den sociokulturella teoribildningen, där man anser att lärande aldrig kan betraktas frikopplat från den sociala kontext det sker i. Till skillnad från exempelvis kognitiv lärandeteori som fokuserar på individens inre läroprocesser eller behaviorismens fokus på yttre, iakttagbara beteenden, fokuserar sociokulturell teori alltså på det som händer i interaktionen mellan människor. Den sociokulturella skolan har utvecklats från framförallt Vygotskijs slutsats att allt lärande medieras genom kognitiva och konkreta redskap. Eftersom dessa har utvecklats i en speciell kulturell kontext förmedlar de implicit ett kulturarv till användaren (Dysthe & Iglund 2003). Lave och Wenger tar samtidigt avstånd från Vygotskijtolkningar som förklarar lärande som en absorption av det kulturellt givna. De fokuserar istället på samspelet mellan individens handling och gemenskapens praktik, i vilket de menar att kulturen både reproduceras och transformeras. Vi kommer framförallt koncentrera oss på Wengers (1998) utveckling av teorin, där han diskuterar lärande som ett sätt att bygga identitet och förhandla om mening inom och mellan praktikgemenskaper.

Wenger har kritiserats av flera författare för att sakna en maktaspekt och inte ta hänsyn till språkets roll som meningsskapande (se till exempel Barton & Tusting 2005; Handley, Sturdy, Fincham & Clark 2006). Wenger och Eckert (2005) svarar på den här typen av kritik med att det inte finns anledning att utveckla dessa element inom teorin. Man kan ändå utnyttja förståelsen av praktikgemenskaper och situerat lärande för diskussioner kring frågor om hur makt konstrueras i språklig praktik (Ibid.). Genom att kombinera Wengers teori med en diskussion kring kulturbegreppet och framförallt med den kritik som den postkoloniala teoribildningen har riktat mot diskussioner om kultur där den västerländska normen inte ifrågasätts, vill vi medvetandegöra oss själva och läsaren om den kulturella kontext och de maktförhållanden som påverkade såväl volontärer som personer från värdlandet. Postkolonial teori hävdar att den västerländska kolonialism som präglade världen under tidigare sekler fortfarande har stor betydelse för såväl ekonomiska som kulturella strukturer, där även länder som varken koloniserat eller koloniserats påverkas (Eriksson, Eriksson Baaz och Thörn 1999). I följande avsnitt

presenterar vi de stora dragen i den syn på kulturer och postkoloniala relationer samt på lärande genom deltagande som vi bygger vår undersökning på. I själva resultatanalysen går vi sedan in närmre på vissa detaljer i dessa teorier.

Kultur och kulturell identitet

Ordet *Kultur* används på väldigt många sätt inom samhällsvetenskaperna, man talar till exempel om nationers kulturer, subkulturer och kulturella uttryck i betydelsen konst. Giddens (2003) sammanfattar betydelseerna med att *kultur* syftar på såväl abstrakta som konkreta aspekter av människors liv, men med det gemensamt att det kulturella är inlärt och skapat av människor, inte nedärvt och naturligt. Berger och Luckman (2003) menar att en objektiv kultur och en subjektiv kultur producerar och produceras av varandra. Den objektiva kulturen är de konkreta institutioner och uttryck som är skapade av människor, och som vi påverkar genom att uppleva den på olika sätt utifrån vår egen subjektiva kultur. Den subjektiva kulturen består motsvarande av den världssyn en person har utifrån den objektiva kulturen. Genom att man påverkas av den objektiva kulturen, som olika i olika delar av världen, präglas identiteten av var man växer upp.

För att förklara hur individ och samhälle återverkar på varandra, och samtidigt kunna förstå hur människor kan sägas *ha* en kultur, har begreppet *kulturell identitet* blivit centralt. Enligt en konstruktivistisk syn på identiteten omskapas denna hela tiden i interaktion med andra människor (till skillnad från en essentialistisk kultursyn som beskriver kulturen som en oföränderlig del av individen) (Giddens 2003). Kopplingen mellan framförallt etnicitet och genus, samt i viss mån klass, har debatterats omfattande. Att man identifierar sig som kvinna eller som medelklass påverkar också hur man definierar sig som tillhörande en viss kultur (Eriksson, Eriksson Baaz och Thörn 1999). Samtidigt som många forskare vänder sig mot en syn på kulturen som essentiell gör konstruktivismen det svårt att kritisera kulturell ojämlikhet. Man talar generellt om en postkolonial paradox som ligger i att man antingen uppvärderar det icke västerländska och därmed erkänner att det finns en särart, eller att man ignorerar skillnaderna och därmed riskerar att placera västerländsk kultur som universal (Eriksson Eriksson Baaz och Thörn 1999). En genomgående konflikt är den mellan åsikten att det finns *universala* värden som alla kulturer borde eftersträva och *partikularism*, åsikten att varje kultur har rätt att erkännas för sin unicitet (Taylor 1994). Flera postkoloniala feminister har påpekat att en jämställdhetsretorik användes för att rättfärdiga koloniseringen; européerna skulle befria andra kulturers kvinnor från de koloniserade männens förtryck (Eriksson et al. 1999).

Vi och de andra – relationer mellan Väst och Syd

Ett centralt ämne i postkolonial teoribildning har varit hur identiteten konstrueras i förhållande till den andre. Begreppet *den andre* som det används inom postkolonial teori har sitt ursprung i Lacans tolkningar av Freud, som grundar sig på att man skapar sin egen identitet genom att identifiera sig respektive särskilja sig. I postkolonial teori brukar man mena att de koloniserade folken fick fungera som koloniserarens motsats, som användes för att konstruera deras identitet genom att representera allt det de inte var. Därigenom satte koloniseraren villkoren för hur kolonialfolket kunde uppnå en egen identitet, samtidigt som imperiet blev till det ideologiska ramverk inom vilket

kolonin kan förstå världen (Ashcroft, Griffiths & Tiffin 2000). Fanon (1971) menar därför att ”det är rasisten som skapar den mindervärdige” (Ibid. s.94). Det är alltså den andre som med sin blick avgör vem man är och hur man känner sig. Begäret efter ett erkännande försätter den koloniserade i ett beroendeförhållande till kolonisatören som har makten att möta blicken eller titta bort (Ibid.). Idén om den civiliserade västerlänningen förutsätter ännu att det finns en ociviliserad andre, som får stå för dumhet och lathet likväl som frihet och naturlighet. Under den postkoloniala epoken har detta sätt att identifiera sig vävts samman, och lett till en kluvenhet hos såväl förtryckaren som den förtryckta som båda är lika fastlåsta (Nandy 1983). Även här finns en stark koppling mellan rasism och genus, då de koloniserade ofta förknippas med attribut som anses kvinnliga såsom irrationalitet, känsla, kropp och natur, medan de europeiska kulturerna identifierar sig med de motsatta ”manliga” attributen (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999). Mohanty (1999) kritiserar västerländska feminister för att beskriva kvinnors ställning i tredje världen utifrån sitt perspektiv på jämlikhet och menar att de därigenom utmålar tredje världens kvinnor som utbildade, traditionella och förtryckta vilket får dem själva att framstå som medvetna och moderna. Eriksson Baaz (2001) visar i en analys av svenskt bistånd i Tanzania att svenska biståndsarbetare i hög grad konstruerade sin identitet utifrån en syn på de före detta kolonisatörerna som de andra, genom vilka det svenska kunde definieras. Samtidigt definierade de sig som västerlänningar utifrån koloniala stereotyper om den afrikanske andre.

Praktikgemenskapen som plats för lärande

Wenger (1998) anser, liksom flera postkoloniala teoretiker, att identiteten skapas genom att man identifierar sig med (eller identifieras med) respektive tar avstånd från (eller inte tillåts tillhöra) olika grupper, både imaginära gemenskaper, större globala rörelser och gemenskaper man är i direkt kontakt med. Processer av att man föreställer sig sin plats i världen, till exempel som medlem av en kultur eller nation, att man riktar sin energi i linje med större gemensamma mål, och att man engagerar sig direkt i olika gemenskaper brukar samverka. Wenger (1998) hävdar dock att engagemanget i *praktikgemenskaper* är viktigast för identiteten eftersom det ger en direkt möjlighet att påverka gruppen man identifierar sig med. Med praktikgemenskap menar Wenger (1998) en informell gemenskap som hålls samman av sin *praktik*. Han definierar *praktik* utifrån tre dimensioner: *gemensam verksamhet*, *delad repertoar* och *ömsesidigt engagemang*.

I en gemenskap måste deltagarna samarbeta för att kunna uppnå sina egna mål. Därför pågår en konstant, oftast outtalad förhandlingsprocess om hur samarbetet ska se ut och vad det ska syfta till och det är resultatet av förhandlingen som blir den *gemensamma verksamheten*. För att kunna utföra verksamheten utvecklar gemenskapen med tiden en *delad repertoar*, till exempel rutiner, ord, verktyg och så vidare. Begreppet *verksamhet* handlar om vad man gör, och man kan säga att *repertoar* är Wengers ord för hur man gör det. Medlemmarna i gemenskapen interagerar med varandra och etablerar normer och relationer, både vänskapliga, ovänskapliga och förtryckande samt att de intar olika roller. Wenger menar att dessa relationer måste bygga på ett *ömsesidigt engagemang*. En praktikgemenskap är alltså en gemenskap som hålls samman av att deltagarna i den samarbetar för att uppnå vissa mål, och att samarbetet leder till att speciella metoder och jargonger, liksom komplexa relationer utvecklas inom gruppen. Ytterst, menar Wenger, är praktiken ett sätt att erfara världen och vårt eget engagemang i den som meningsfullt.

Kompetens, erfarenhet och lärande

Genom att ingå i en praktikgemenskap utvecklar man sin förståelse för och förmåga att bidra till just den gemenskapens *gemensamma verksamhet*, lär sig utnyttja den *delade repertoaren* och att *engagera* sig och skapa relationer med övriga medlemmar. Den specifika kompetens en praktikgemenskap kräver skapar en gräns mot omvärlden, och personer som kommer nya till gemenskaper har ofta andra erfarenheter av vilken mening olika handlingar har. För att man alls ska kunna delta i en ny praktik, om så bara för en begränsad tid, krävs därför ett visst mått av lärande, bestående i att man medlar mellan det egna sättet att erfara världen och gemenskapens krav på vad som utgör en kompetent medlem (Wenger 1998). Den här teorin bygger på en gemensam studie av Lave och Wenger (1991) av hur man lär sig en ny praktik genom att ges möjlighet till ett *legitimt perifert deltagande*, det vill säga att man får en legitimitet i egenskap av att vara blivande medlem och tillåts att delta i praktikens periferi under modifierade former, till exempel mindre intensitet, mindre risk, speciell assistans och så vidare. I takt med att nykomlingar får nya erfarenheter inom gemenskapen räknas de som alltmer fullvärdiga medlemmar. För att uppnå överensstämmelse mellan sitt eget och gemenskapens perspektiv krävs det oftast att man ökar och/eller omtolkar sin erfarenhet så den passar med gruppens men man kan också försöka påverka gruppens uppfattning om kompetens. I medlingsprocessen förändras den enskildes identitet samtidigt som praktikgemenskapen reproduceras parallellt med att personens erfarenheter i viss utsträckning transformeras till kollektiv kunskap (Wenger 1998; Lave & Wenger 1991). Denna medling pågår konstant och är inte begränsad till nykomlingar även om det är extra tydligt för dem. Medlingen mellan individers perspektiv och den aktuella gemenskapens krav på hur man ska vara och vad man ska kunna pågår konstant, och eftersom olika praktikgemenskaper kräver olika kompetenser måste man också alltid arbeta med en slags medlingsprocess för att vidhålla en identitet över gränserna. Vilken position man har i gemenskapen avgör hur stor möjlighet man har att vara med och påverka, vilket i sin tur avgör hur starkt man tenderar att identifiera sig med gemenskapen. Å andra sidan blir vissa personer aldrig fullvärdiga medlemmar antingen för att de väljer att stanna i periferin eller för att de marginaliseras. Därigenom har olika gemenskaper olika vikt för varje persons identitet. Det gäller alla gemenskaper man är eller har varit medlem i, som en perifer eller fullvärdig deltagare.

Kultur, lärande och deltagande i vår undersökning

Lave och Wenger (1991) poängterar att även om praktikgemenskaper är viktiga enheter för skapandet, definierandet och reproducerandet av kunskap, existerar de inom institutionella, historiska och sociala kontexter. Att se kunskapen som praktik-specifik innebär en risk att missa de bredare diskurser där vi förhandlar över praktikgränserna om vad som är kunskap. Ett sätt att se på lärande är som den historiska produktionen och förändringen av personer (Ibid.). Vi kommer att betrakta volontärernas lärande i världänderna som processer av att identifiera sig med och ta avstånd från praktikgemenskaper. Detta ger oss möjlighet att se på det direkta sammanhangets betydelse på ett sätt som vi skulle ha missat om vi betraktat lärandet som ett sätt att identifiera sig med respektive ta avstånd från en hel kultur. Samtidigt kan vi använda den grundläggande förståelse för kulturer i en postkolonial värld som vi presenterat för att sätta lärandet i praktikgemenskapen i en större historisk och social kontext.

Empirimetod

Eftersom vi i denna undersökning var ute efter att se en läroprocess kom vi fram till att det bästa var att utgå från några få avgränsade och specifika fall – några volontärens upplevelser – och låta sammanhang spela stor roll för tolkningen av materialet. Detta har likheter med hur Merriam (1994) beskriver fallstudien som forskningsansats. Forskning som syftar till att skapa förståelse snarare än att finna fakta, och generera teori snarare än att pröva hypoteser använder sig vanligtvis av en metod som intresserar sig för fenomenens *kvalitativa egenskaper* (dess beskaffenhet), snarare än de *kvantitativa aspekterna* (storlek, mängd) (Bryman 2006). Eftersom vårt syfte är att visa hur volontärer lär sig förstå kulturer var de kvalitativa aspekterna av deras upplevelser intressanta för oss. Vi valde att försöka komma åt dessa genom löst strukturerade intervjuer som tillät volontärerna att skapa sammanhängande berättelser och påverka vad som skulle ligga i fokus. Alvesson och Deetz (2000) argumenterar för att skillnaden mellan kvantitativa och kvalitativa metoder är mindre viktig än den mellan skilda grundläggande värderingar och uppfattningar om verklighetens och kunskapens natur. Många kvalitativa angreppssätt delar, enligt Alvesson och Deetz (2000), centrala grundantaganden med den traditionella kunskapssyn som brukar tillskrivas kvantitativ forskning. Kvale (1997) skriver att intervjuare med traditionell kunskapssyn agerar som ”malmlutare” som söker efter färdiga klumpar av objektiv fakta eller koncentrerad mening. Den forskare som betvivlar att fakta eller mening redan existerar i en färdig form tar istället på sig rollen som ”resenär”. Resenären konstruerar tillsammans med informanten berättelser, vilka sedan omkonstrueras för att kunna förmedlas i ett vetenskapligt sammanhang (Ibid. s.11-12; 186). Då vi antar att kunskap uppstår, återskapas och modifieras genom social interaktion stämmer den senare forskarrollen bäst överens med vår.

Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Åsikter om *validitet*, *reliabilitet* och *generaliserbarhet* går isär, även inom kvalitativ forskning. Kvale (1997) framhåller att *validering* inte enbart är en fråga om metod utan också om forskarens teoretiska grundantaganden. Frågan ”Mäter du det du tror att du mäter?” speglar ett antagande om den sociala verkligheten som enhetlig och stabil. Tror man istället att sociala fenomen ständigt omförhandlas blir validitet snarare en fråga om hantverksskicklighet: hur väl forskaren har ifrågasatt sitt material, klargjort för sina perspektiv och annat som kan ha påverkat dennes uppfattningar och utifrån detta gjort rimliga tolkningar. Även estetiska och retoriska aspekter kommer att spela in – hur väl forskaren argumenterar, huruvida denne sedan tidigare är erkänd, samt hur materialet diskuteras bland kollegor, får betydelse för hur kunskapen får fäste. Validering är alltså en fråga om makt (Ibid.). För oss som studenter är det extra viktigt att vi klargjort så tydligt som möjligt för våra teoretiska grundantaganden, vilka val vi har gjort och varför och hur vi tolkat resultatet, om vår undersökning ska uppfattas som valid. Vi har försökt ge läsaren en möjlighet att själv bedöma ”validiteten” genom att tydligt beskriva vårt tillvägagångssätt och redovisa exempel på sådana citat som vi baserar vår analys på. Det senare har vi sett som extra viktigt eftersom uppsatsens ämne –förståelse av kulturer –är potentiellt känsligt. Även om de transkriberade (och dessutom ofta förkortade) citaten

inte längre innehåller samma information som när de sades i en specifik situation hoppas vi att de hjälper läsaren att förstå hur vi tänkt och själv bedöma våra tolkningar.

Reliabilitet handlar om hur stabila resultaten är –dels huruvida en annan forskare kan upprepa undersökningen och få samma resultat och dels om de inbördes resultaten och tolkningarna är konsekventa. Reliabilitetsbegreppet, påpekar Kvale (1997), bygger på uppfattningen att objektivitet är detsamma som intersubjektivitet. Att flera personer uppfattar samma sak är dock ingen garanti för sanning. Om man istället ser objektivitet som en fråga om huruvida resultatet är *adekvat för det undersökta objektet* och detta undersökningsobjekt är något som förhandlas fram mellan människor blir den löst strukturerade intervjun, som språklig, mellanmänsklig och tolkande metod, mer objektiv än metoder som avkontextualiserats för att kunna upprepas. En studie av bara några få människor under specifika omständigheter är extremt svår att replikera, men vi anser alltså inte att det gör den mindre trovärdig –tvärtom. I fråga om *generaliserbarhet* menar Kvale (1997) att olika kriterier gäller beroende på i vilken utsträckning det är läsaren respektive forskaren som ska generalisera, samt vilken typ av generalisering som ska göras. Eftersom vi har valt att se på några få volontärers upplevelser, och dessa uppvisade stora skiftningar sinsemellan, kan man fråga sig om resultatet kan säga något ens om andra volontärer som åkt på samma typ av utbyte genom samma organisation, än mindre om andra kulturutbytesprojekt. Å andra sidan påpekar Kvale (1997) att man ändå kan genomföra en *analytisk generalisering*, i den mån man redovisar argument och stödande belegg och tillåter läsaren att själv värdera rimligheten i slutsatserna. De slutsatser vi dragit om resultatets vidare betydelse presenteras i diskussionen.

Etiska överväganden

Vetenskapsrådet tar upp fyra centrala riktlinjer som forskning bör uppfylla; *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet*. *Informationskravet* innebär att intervjupersonerna informeras om syfte, upplägg och eventuella risker förenade med deltagandet samt att det är frivilligt (Vetenskapsrådet 2002). Vi ansåg det relevant att tillfråga även den utvalda organisationens kontor om deltagandet. Eftersom vi inte var ute efter att blottlägga volontärernas omedvetna eller strikt spontana tankar hade vi inget behov av att hålla någon del av vårt syfte hemligt. Däremot innebar vår utforskande ansats att vi under undersökningens gång formulerade om syftet, något vi var noga med att förklara för volontärerna att vi skulle behöva göra. *Samtyckeskravet* innebär att intervjupersonerna deltar frivilligt, med möjlighet att när som helst kunna avbryta sin medverkan. För att uppfylla *konfidentialitetskravet* får ingen personlig information om någon av intervjupersonerna komma ut till allmänheten (Ibid.). Då vår urvalsgrupp från början inte var så stor, såg vi risken att läsaren kunde gissa vilka volontärerna var trots att deras namn var fingerade. Därför har vi valt att även hålla organisationen anonym och utelämnat vissa av volontärernas identifierande drag, till exempel vilket land de varit i och viss information om deras volontärarbeten. Kvale (1997) påpekar att det finns en motsägelsefullhet i kravet att å ena sidan bevara intervjupersonernas anonymitet och å andra sidan redogöra så detaljerat som möjligt för forskningsmaterialet så att andra ska kunna bedöma trovärdigheten i resultatet och eventuellt kunna försöka återskapa liknande förutsättningar för undersökning. Beslut rörande konfidentialitet har vi diskuterat med såväl volontärerna som vår handledare, och i slutändan har vi redovisat all information vi bedömde som avgörande för vår

analys och inget annat. Slutligen innebär *nyttjandekravet* att den information man fått endast får användas i forskningsändamål (Vetenskapsrådet 2002).

Utöver detta argumenterar Kvale (1997) för att en intervjuundersöknings konsekvenser bör bedömas efter både den eventuella skada och de eventuella fördelar den kan ge respondenterna och den grupp de tillhör. Att bli intervjuad kan enligt Kvale (1997) vara en unik upplevelse av att bli lyssnad på, samtidigt finns risken att det leder till att man säger mer än man egentligen hade tänkt och ångrar sig efteråt. Flera av volontärerna sa till oss att de tyckte det var givande att prata om hur de lärt av sin resa, och vi tror att intervjun kan ha fått dem att själva upptäcka nya aspekter av detta. En av dem svarade redan på förfrågan om att delta att "det vore säkert lika nyttigt för mig som för er". Förhoppningsvis kan resultatet även vara givande för andra före detta, såväl som blivande, volontärer. Å andra sidan har vi valt att inte enbart förstå volontärernas upplevelser utan också problematisera dem i relation till en akademisk debatt om kultur och kolonialism. Vissa tolkningar riskerar att upplevas som jobbiga av volontärerna. För att minska risken att volontärerna tycker sig bli feltolkade har vi, såsom Kvale (1997) föreslår, försökt sammanfatta och verifiera tolkningar redan under intervjuerna.

Volontärerna i vår undersökning

I Sverige finns ett mindre antal ideella organisationer som erbjuder volontärprogram i Syd, och även kyrkor och folkhögskolor organiserar ibland liknande verksamheter. Dessutom finns möjlighet att resa med vinstdrivande företag som ordnar semestrar, språkstudier och volontärarbete utomlands i olika kombinationer, eller att själv ordna sin volontärplats direkt i det land man vill jobba i. I de allra flesta fall måste volontären bekosta åtminstone resa, mat och husrum själv (Hindle 2007; SIDA). För att få kontakt med några volontärer kontaktade vi en svensk ideell organisation, vars volontärprogram är öppna för alla intresserade i 18-30 årsåldern. De som vill resa till Syd betalar omkring 40 000 kronor för ett års utlandsvistelse, exklusive flygkostnader. Två av de volontärer vi fick kontakt med hade dock, av olika skäl, avbrutit sina vistelser tidigare. Eftersom vi tyckte att orsakerna till valet att avbryta kunde vara nog så intressant som berättelsen från dem som stannat hela tiden valde vi att även intervjua dessa två.

Genom att kontakta organisationen vi valt fick vi e-postadresser till f.d. volontärer som deltagit i deras program. De kriterier vi ställde upp var att de skulle bo i en av två regioner i Sverige som vi hade möjlighet att besöka för intervjuerna, och att de kommit hem under de senaste fyra åren, dock för minst ett halvår sedan. Detta för att vi trodde att de volontärer som hunnit återgå till livet i Sverige också haft en chans att se vilken djupare påverkan resan haft på dem. Samtidigt ville vi inte att det skulle vara svårt för dem att minnas resan. Utifrån våra kriterier fanns det 13 personer i vår urvalsgrupp, varav organisationen hade fungerande e-postadresser till 11. Vi skickade via e-post ut en kort presentation av vår undersökning till dessa (se bilaga 1) och fick 7 svar. Av dessa 7 personer kom vi, på grund av praktiska omständigheter i slutändan, att intervjua 6, varav 4 kvinnor och 2 män. Samtliga var i 20-30 årsåldern under volontärtiden, och de bodde alla i olika länder i olika delar av Syd.

Olof bodde tillsammans med en äldre man och dennes hembiträde i landets huvudstad. Han arbetade i ett kulturprojekt.

Camilla bodde i en värdfamilj i landets huvudstad och arbetade i en människorättsorganisation. Hon träffade sin pojkvän från värdlandet på resan.

Hanna bodde i en familj, första halvåret ihop med en annan volontär, i en stad där hon arbetade med barn. Sista tiden drev hon även ett eget projekt för ungdomar.

Maria träffade sin blivande man i värdlandet, och flyttade tidigt in i hans familj då hon behövde byta boende, men avbröt vistelsen efter ett halvår.

Karin bodde i en egen lägenhet i landets huvudstad. Till skillnad från de övriga arbetade hon med det hon var utbildad för och umgicks med kollegor med liknande utbildningar.

Martin arbetade på en religiös arbetsplats. Han fick bo i en stor stad hos den ansvarige för projektet, men avbröt sin vistelse efter 2 månader.

Urvalet består inte av en grupp ”genomsnittliga unga svenskar”, utan av personer med så stort intresse för att leva utan stora bekvämligheter i ett främmande land och arbeta ideellt att de spenderade ett helt år och en stor summa pengar på det. Tyvärr begränsas gruppen inte bara av intresset utan även av att långt ifrån alla unga svenskar har ekonomisk möjlighet att betala programavgiften, något som tyvärr alltså gäller nästan alla volontärprogram av denna typ. Utifrån detta förväntade vi oss dels att de volontärer vi intervjuat haft ett intresse för andra kulturer redan i förväg (vilket till största delen visade sig stämma) och dels att de skulle ha en god ekonomisk situation. Det finns även en möjlighet att de personer som valde att svara på vår e-post var de som var särskilt intresserade av att dela med sig av sina erfarenheter, vilket innebär att vi riskerat att gå miste om perspektiv från personer som reflekterat mindre över sin volontärtid. Det här är något vi utgått från när vi tolkat materialet och vi återkommer till det i diskussionen.

Genomförande av intervjuer

Utifrån ett första, mindre specifikt syfte, utformade vi en intervjuguide som testades i en pilotintervju. Frågor som visade sig svåra att besvara eller ledde iväg från själva syftet formulerades om och byttes ut. Den slutgiltiga intervjuguiden (se Bilaga 2) började med en strukturerad del avsedd att ge kort bakgrundsinformation. Därefter följde en löst strukturerad del där vi bad volontären ge exempel på skillnader mellan värdlandet och Sverige, för att sedan fördjupa oss i dennes berättelser om tre av dessa (en positiv, en negativ och en överraskande skillnad) utvalda tillsammans med volontären. Vi hoppades att startpunkten i kulturella skillnader skulle göra frågan om volontärens lärande lättare att komma fram till, då det kan vara väldigt svårt att svara direkt på vad man egentligen lärt sig. De flesta volontärerna verkade vara på det klara med vad de tyckte var viktigt att förmedla till oss och intervjuerna blev därför ganska olika. I intervjuguiden fanns även exempel på följdfrågor att ta till om samtalet skulle stanna av samt stödord för att upprätthålla fokus och undvika att missa viktiga aspekter. Stödorden grundade sig på vår förståelse av interaktionen som grundläggande för lärandet, men vi lämnade ett stort utrymme för volontärerna att forma intervjun då det var deras upplevelser vi var intresserade av. Vi var båda med under alla intervjuer för att kunna dela upp arbetet i att lyssna och ställa följdfrågor, respektive anteckna och inflika frågor som den andre missat. Intervjuerna spelades in med volontärernas tillåtelse.

Förutom urval och intervjufrågor, finns en rad faktorer som påverkar resultatet av en intervjusituation. Intervjuer kan tendera att bli snedvridet positiva eftersom deltagaren

följer de normer som finns för ett trivsamt samtal samtidigt som denne använder språket för att påverka hur denne framstår (Potter & Wetherell citerade i Alvesson & Deetz 2000). Alvesson och Deetz (2000) betonar även det situationsbundna i respondentens ordval och vilka aspekter som delges. Dessa är inte bara bundna av sociala konventioner utan också vad informanten erinrar sig just då. Den identitet vi tilldelade informanterna, i detta fall ”f.d. volontärer”, spelade sannolikt också roll för hur de svarade. Alvesson och Deetz föreslår att man istället för att försöka minimera de faktorer som spelar in försöker se intervjun som ett socialt fenomen i sig. Utifrån detta kan man se på resultatet som de aspekter informanten gett uttryck för kring ett ämne i en specifik diskurs som utgörs av intervjusituationen (Ibid.). Detta är det förhållningssätt vi valt.

Analysmetod

När intervjuerna var genomförda transkriberades inspelningarna vilket, som Kvale (1997) påpekar, är en tolkning i sig. Då vi var intresserade av sammanhängande upplevelser blev det inte aktuellt med en analys som kräver noggrann ordagrann utskrift och återgivning av pauser, betoningar och emotionella uttryck, även om vi skrev ut betoningar och skratt på några ställen där vi tyckte det hade betydelse för tolkningen. Vi har återgett volontärernas berättelser med vissa ändringar för att bevara anonymiteten och för att göra språket läsbart, utan att förändra andemeningen i det som sagts.

Utifrån vår syn på teori, som bland andra Alvesson och Deetz (2000) förespråkar, riskerar hypotesprövande forskning att bli självuppfyllande eftersom utgångsteorin ger företräde åt forskarvärldens begrepp och tolkningar istället för respondenternas. Samtidigt baseras alla observationer av verkligheten på någon tidigare teori om hur världen ser ut och vad som är viktigt (Ibid.). Vi valde därför att försöka använda teori och resultat i dialog med varandra när vi tolkade resultatet. Även om användandet av en viss teori kan ha lett till att vi endast sett det som teorin tillät oss att se, tror vi att en strikt induktiv undersökning hade inneburit risken att vi bara hade sett det våra förhandsuppfattningar om världen tillät. Vi har alltså försökt använda teorierna som metoder för att öppna upp vår syn och ifrågasätta våra instinktiva tolkningar, samtidigt som vi fyllt på med ny teoribakgrund utefter att vi utarbetat nya sätt att förstå materialet.

Vårt sätt att sortera materialet innebär att varje analysområde innehåller ganska skilda element rent konkret, vilket vi tyckte bäst motsvarade vårt syfte då det tillät oss att se olika aspekter av volontärernas läroprocesser som samverkande delar av en helhet (Merriam 1994). Vi började med att göra en omformulering av materialet så att det blev kortare och mer koncist, det Kvale (1997) kallar *meningskoncentrering*. Detta gjorde vi först med varje intervju för sig för att finna kärnan i varje volontärs berättelse, och sedan med hela materialet tillsammans för att hitta likheter och skillnader. När vi sökte samband mellan volontärernas upplevelser av kulturskillnader och deras förändring i synen på andra kulturer tyckte vi till en början att det var sex helt olika berättelser vi hade att arbeta med. Hur de förändrat sitt sätt att förstå kulturer verkade motsägelsefullt och de la vikt vid olika aspekter av skeenden i värdländerna. Efterhand som vi provade att organisera materialet på olika sätt kom vi dock fram till att vi kunde urskilja tre olika sammanhängande typer av förändringar i deras sätt att förstå kulturer, samt ett par förändringar som var gemensamma för alla volontärerna. Dessa typer av förändringar presenterar vi under rubriken ”Förändring av volontärernas förståelse av kulturer”. När

vi letade efter beskrivningar av hur förändringarna uppstått la vi märke till att alla betonade den betydelse det hade att *delta* i skeenden i värdländerna. Under rubriken ”Volontärernas lärande under vistelsen i Syd” analyserar vi hur deltagandet resulterade i att volontärerna lärde sig förstå kulturer så som de gjorde.

Förändringar av volontärernas förståelse av kulturer

I vårt teorikapitel visade vi att det inte är helt självklart vad som utgör kulturen, något som volontärerna också anmärkte. Flera av dem påpekade att man knappast lär sig samma saker av att bo i alla länder i Syd, och det är inte heller något vi utgått från. Samtidigt betonade volontärerna i lika hög grad att skillnaden mellan att bo hos en fattig familj på landet och i en egen lägenhet i en storstad inom samma land kan vara betydligt större än den mellan liknande boendesituationer i olika länder. Den *kulturella identiteten* interagerar alltså med alla andra kategorier man använder för att definiera sig själv – genus, klass och så vidare (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 1999). Med tanke på att kulturer är så heterogena, är det berättigat att fråga sig om man egentligen kan förändra sitt sätt att förstå kulturer bara genom att lära sig delta i *några få* gemenskaper inom *en* främmande kultur – som dessutom för flera av volontärerna samtidigt tillhörde en främmande klass, religion etcetera. Även om de flesta volontärerna var väldigt måna om att deras upplevelser gällde en väldigt specifik kontext framgick det samtidigt i intervjuerna att de delvis förändrat sin förståelse av relationen mellan kulturella värderingar, mellan Väst och Syd och av kulturellt utanförskap. I vissa frågor fanns stora likheter volontärerna emellan, i vissa olikheter. Vi beskriver i detta kapitel deras olika förändringar av hur de förstår kultur och avslutar med en sammanfattande analys.

Förstärkt tro på de egna värderingarnas giltighet över kulturgränser

Både Olof och Camilla visade i intervjuerna att frågor om etik var väldigt viktiga för dem. Hur de förstår främmande kulturer verkade till stor del bero på vilken syn på jämlikhet, jämställdhet och religionens roll som dominerar dessa kulturer. De tyckte att tiden i värdländerna ledde till att de utvecklade en större förståelse för, och empati med, personer som lever i kulturer med andra värderingssystem. De berättade båda två att de fått inse hur svårt det är att handla efter sina ideal i en kultur som bygger på helt andra värderingar. Camilla beskrev det som en insikt att personer som liksom hon själv intresserade sig för kvinnofrågor inte såg likadant som henne på jämställdhet. Hon tyckte att hon fått en större förståelse för deras åsikter. Med det menade hon inte att hon tyckte de också hade rätt på sitt sätt, utan att hon förstår att de inte haft samma chans som kvinnor i Sverige att få en jämställd syn:

Man förstår ju att det inte är... det är inte så lätt. Det är väl det man inser. Det är klart man har ett val, men blir du färgad av någonting, alltså du växer upp i ett samhälle som säger till dig saker och ting. [...] Det sitter ganska djupt. Så man kan ju inte bara, jag vet inte... [...] Det jag märkte var att vi hade ändå någon diskussion om abort till exempel [mellan]

olika människorättsorganisationer och jag tyckte väl ”Det är klart vi ska legalisera abort, det ska vara okej, precis [som i Sverige]” och de bara ”Njaa”. [...] De kunde ändå inte gå så långt. Och det blev jag lite förvånad över (Camilla).

Olof tyckte att han fått en större förmåga till inlevelse, även för personer med annan bakgrund än hans egen. Han beskrev inte de personer han tyckte utsattes för det förtryckande systemet som lika utelämnade åt det som Camilla gjorde utan tyckte istället att det fanns en oväntat stor medvetenhet om orättvisor. Den uppfattningen byggde dock fortfarande på hans tidigare förståelse av vad medvetenhet innebär:

Det jag kan tänka mig är att jag känner att jag kanske lättare kan identifiera mig med människor och ha sympati med dem, förstå liksom. Jag tror att förståelse är väldigt viktigt. I förståelsen kan man bygga någonting, om man får en tanke om hur andra människor har det. Så att, det är väl mer, lättare att förstå människors situation skulle jag vilja säga (Olof).

[Familijs hembiträde] hade en oerhört stark klassmedvetenhet. [Hon] hade bara gått tre år i skolan, kunde inte läsa, inte skriva. [...] Jättesmart kvinna, smart kvinna! Och det är också en sådan här grej, bara för att man inte gått i skolan betyder inte det att man inte är smart, och intelligent. Och jag kom att respektera henne högre än [mannen i huset], som var en gaggig stofil som mest ville konservera den här gamla... [...] Jag visste inte [...] Jag har fått lära känna människor som bor i det här landet och veta [...] att det i ganska stor grad är folk som inte har någon skolgång och inte kan det här administrativa men ändå har en vilja och en vision om någonting bättre (Olof).

Den empati de utvecklade för människor i andra kulturer ledde alltså inte till att de blev mer öppna för andra kulturers världsåskådningar. Ingen av dem tyckte att de fått anledning att ifrågasätta sina egna värderingar:

Nej inte alls. Det har snarare förstärkts. Nu är jag mer fast övertygad om att det finns vissa skillnader. Jag menar... man kan leva här i Sverige och man kan läsa all möjlig litteratur [...] men man kommer ändå inte i kontakt med det [...] Det blir så uppenbart när man själv lever i det samhället. Det är såna oerhörda kontraster och det är svårt att inte liksom tänka på ”Vad är det, och vems fel är det?” (Olof)

Jag tror att det bara blev tydligare. Jag förstod lite bättre hur det fungerar, saker jag läst om [...] Jag fick uppleva det, för jag kände igen mycket jag läst och studerat innan (Camilla).

Att inte bara den konkreta praktiken har stor betydelse för hur de förstår kulturer visade sig i att de båda hade svårt att uppskatta världlandet just på grund av värderingarna:

Uppskattade? Ja... jag vill ju inte säga att [det] är ett hemskt land, så är det inte. Men... vad jag uppskattade... (Olof)

Jag hade velat kunna säga något jag blev förvånad över positivt sett [*skratt*] (Camilla).

Tvivel på värderingars giltighet över kulturgränser

Även Maria och Hanna berörde frågor om jämställdhet, jämlikhet och religion under intervjuerna, men till skillnad från Olof och Camilla pratade de om dessa frågor utifrån hur de yttrar sig i konkreta praktiker. Trots att de inte heller har förändrat sina egna åsikter om de här frågorna, har de förändrat sitt sätt att förstå kulturer där man tänker

annorlunda. Maria och Hanna tyckte tiden i värdländerna fick dem att inse att man behöver göra saker annorlunda där än i Sverige, eftersom förutsättningarna är andra. Det vi till exempel uppfattar som kvinnoförtryck kan där vara ett bevis på omtanke:

Intervjuare: Tänker du annorlunda kring [deras kvinno]syn än innan du åkte?

Maria: Ja absolut, jag kan se fördelar i det också, för det handlar om en kontext som man ska vara medveten om. Med rörelsefrihet till exempel är det mer eller mindre så att efter klockan sex är du väldigt exponerad som kvinna [...] och då är det för min egen skull [jag ska hålla mig inne]. Om det inte finns abort och du blir gravid... Ditt liv, du kommer aldrig bli gift utan får bo hos dina föräldrar. Så det finns ändå en omtanke om kvinnan. [...] Jo men jag kan förstå. [...] Jag kan förstå varför vissa regler finns.

Intervjuare: På ett sätt som du inte riktigt förstod innan?

Maria: Nej men det kan man inte. Här i Sverige går liksom inte att förstå på nåt sätt.

Min familj [...] trodde verkligen på Gud och följde Bibeln väldigt noggrant. Jag gick ju i kyrkan med dem nästan varje söndag, och det var verkligen intressant att se. De lever verkligen i en tro, och får styrka, vänner och gemenskap. [...] Och det behövs ju i ett sånt klimat. Där man inte har så mycket annat. Men här är jag mest rädd för såna sekter. Eller, de fungerar säkert likadant, men här ser jag inte att man behöver det på det sättet. [...] Där är det verkligen bra för alla, att gå i kyrkan och få ha en tro. Det hjälper de flesta (Hanna).

Även om Maria och Hanna sa att resan fått dem att förstå att sådant de tidigare ogillade faktiskt kan vara bra i vissa kontexter, betyder inte det att de ändrat uppfattning om hur de själva vill leva i någon större utsträckning. Att båda två spontant beskrev att lämna värdländerna som att ”få andas” är ganska talande för hur de upplevde att själva bo där. I Hannas utsagor framgår att även om tiden var givande är det inte så hon vill leva:

Jag hamnade i en otroligt kristen familj som hade sina regler och sådär. Och jag lärde mig jättemycket på det. Andra bodde själva [...] medan jag fick på nåt sätt anpassa mig. [...] Jag kände mig aldrig helt fri, jag kände att jag måste följa reglerna och jag fick alltid maten serverad, jag lagade inte mat på ett år! Jag sa ”Hemma lagar jag min egen mat” och de sa ”Det tror vi inte på”. Nähä! Men om jag hade haft ett eget hushåll så [...] hade jag ju inte sett allting som det var (Hanna).

Marias situation var annorlunda än Hannas. Hon ska gifta sig med en man hon träffade i värdlandet, så för henne har, med hennes egna ord, ”kulturutbytet på ett sätt fortsatt”. Sammanfattningsvis tycker hon att hon har lärt sig att uppskatta flera saker i mannens kultur, men också att hon har blivit mycket mer medveten om vad hon inte kan tänka sig att avstå i den svenska kulturen. Även om hon inte har något principiellt problem med att som kvinna få ha ansvar för hushållet, kan hon inte tänka sig att leva med de flesta sociala reglerna och koderna i mannens kultur, oavsett hur rimliga hon tycker de är där, givet förutsättningarna:

Det är ge och ta på nåt sätt, särskilt i en interkulturell relation. [...] Jag kommer ju leva mer traditionellt än jag skulle gjort med en svensk man. [...] Det handlar inte om att städa det är inga problem, utan det handlar om vem det är som bestämmer, vem som förhandlar, hur man gör liksom. De är ju inte uppfostrade i den demokratiska diskussionsgrejen (Maria).

På några punkter har hon ändrat uppfattning helt efter att hon varit tillbaka i Sverige ett tag. Hon är den enda av volontärerna som influerats av den andra kulturen på det sättet:

Fruktar folk Gud finns det, för oss låter det jättekostigt, men då finns ändå någon slags rättvisa också. [...] Religionen är nog det som är det bästa där på ett sätt, jag såg inte det så då men det kan jag se nu (Maria).

En slutsats både Hanna och Maria verkar ha dragit, och som stämmer överens med idén att det finns kulturella praktiker som å ena sidan passar för andra kulturer, men som de själva å andra sidan inte vill leva med, är att personer från olika kulturer är olika:

Dels... det här låter hemskt kanske, men dels har jag insett det här att vi är olika. Det här med att alla är lika funkar inte, och man kan inte riktigt jämföra oss... vår kultur med deras kultur. [...] Eftersom jag ändå har levt där har jag väldigt mycket åsikter (Hanna).

Man själv är ju otroligt låst i sin egen kultur. Vilket man också förstod, att [...] jag är ju svensk. Och jag kommer aldrig att bli en [i lokalbefolkningen där]. Men i den processen så lärde man sig väldigt mycket om kulturskillnaderna, när det kom till kärnan (Hanna).

Det blev en jättekrock mellan mig och framförallt kvinnorna i huset kan man säga. Det är som två helt olika planeter (Maria)

Maria tyckte att hon delvis började lära sig att fungera i både sin egen och mannens kultur, men att hon inte kan vara en och samma person i båda sammanhangen:

Det jag kan säga är att nu börjar jag bli som en person, men jag kan känna fortfarande att jag är två personer litegrann, men jag har en liten uppsättning av redskap för vad jag ska säga, hur jag ska klä mig beroende på var jag är någonstans (Maria).

Övertygelse om likhet över kulturgränser

Tvärtemot de övriga volontärerna tyckte Karin att volontärtiden lärt henne att kulturen har en relativt liten betydelse, även om det finns vissa skillnader. I rak motsats till Camilla tolkade hon kvinnornas annorlunda syn på jämställdhet som att det som ser helt annorlunda ut på ytan inte behöver vara ett tecken på en så stor skillnad:

Jag blev nog förvånad kanske över att vi arbetar på så lika sätt faktiskt, att vi har väldigt många likheter, det blev jag förvånad över. Ja. Att vi är mer lika än olika faktiskt (Karin).

Jag upptäckte massa saker. [...] Samtidigt som [tjejerna] jobbade för mänskliga rättigheter och jämlikhet och allting var det ändå ganska tydligt att alltid, när de skulle på en dejt ville de bli upphämtade av killen [t.ex.]. På det viset var man ju rätt olika ändå. Jag tyckte det var jätteintressant. Vi var jämlika under de förutsättningar vi har så att säga (Karin).

Även om hon ansåg att det finns lite skillnader i tankesätt mellan kulturer påpekade hon samtidigt att alla inte tycker likadant inom Sverige heller. Hon ansåg att en persons värderingar bör förstås utifrån vilka argument personen har, och om man har växt upp i en annan kultur än den svenska kanske man ofta har andra argument än någon som växt upp här. Hon hade inte behövt ifrågasätta sin grundläggande uppfattning om någonting där hon tänkte annorlunda än de flesta i lokalbefolkningen. Däremot tyckte hon att hon i ett par frågor har fått en mer komplex förståelse, som till exempel frågan om trafficking:

Det finns ju alla åsikter där, precis som det finns i Sverige. Så jag har nog inte ändrat åsikt i någon fråga, däremot förstår jag ju att folk tänker och tycker olika, och det kan man ju tycka vad man vill om men... (Karin)

[Jag tror det beror på] att man ser det på nära håll helt enkelt. Människohandel handlar ju i grund och botten om fattigdom till stor del och då får man ju, det blir ju mer tydligt naturligtvis när man är i ett land där det finns så många fattiga också (Karin).

Å andra sidan utgick Karins uppfattning om de små kulturskillnaderna från en snävare syn på kultur än vad de andra volontärerna gav uttryck för. Karin beskrev nämligen kulturen som något som kan betraktas som frånskild skillnader i ekonomisk välfärd, utbildning och så vidare. När hon talade om fattigare grupper på landet i hennes värdland tyckte hon att det fanns en skillnad mellan henne och dem som var så stor att förståelse i stort sett var omöjligt:

Ibland kan det ju bli sådär att [...] det snarare handlar om ett utbyte mellan fattig och rik [...]. Nu kom jag från Sverige och jobbade med [personer med samma utbildning] och då blir det mer ett kulturutbyte tycker jag för vi har, utifrån våra egna länder, samma liv egentligen. Så jag tycker vi diskuterar samma saker, kan lika mycket eller vad man ska säga och jobbar på samma sätt, men ändå är det vissa grejer man tänker olika (Karin).

Ökad uppmärksamhet på relationen Väst – Syd

Något som var gemensamt för Olof, Camilla, Maria, Hanna och Karin var att tiden i värdländerna gjorde dem mer uppmärksamma på relationen mellan Väst och Syd. Dels nämnde alla att de märkte hur jobbigt det var att sakna den svenska levnadsstandarden. Hos vissa av volontärerna kan man se ett sätt att tala om Sverige som mer utvecklat, välorganiserat och så vidare. De hade alltså inte ändrat sin förståelse av dessa begrepp:

Det är svårt att föra över till Sverige... Här finns inte en underklass på samma sätt. [...] Där är det fortfarande såhär feodalt, en stor underklass och sen den bildade överklassen och en liten, liten medelklass. [...] Det är som Sverige såg ut för 100 år sen (Olof).

Jag uppskattar vissa delar av vad jag har lärt mig väldigt mycket, och jag uppskattar delar i Sverige ännu mer kanske, man blir mer tacksam också. [...] Alla de här sakerna vi tar för givet egentligen. Vi har gratis sjukvård och det finns ett kösystem, vi är hyfsat lika inför lagen, vi har stor frihet, ibland missbrukas den men ändå... Man kan studera... [...] (Maria).

Att Hanna drog slutsatsen att vissa kulturella praktiker kanske är bra i andra länder fast inte i Sverige berodde också på att hon tyckte sig ha insett att livet där är hårdare:

Jag trodde att [där] var folk väldigt nöjda [...]. Jag tyckte att de har sin familj väldigt nära, lever på sin årliga skörd och trivs i goda vänners lag. Men det var helt tvärtom, alla längtade bort. Oftast längtade de såklart till [Väst], och ofta handlade det mycket om pengar (Hanna).

Samtidigt som volontärerna beskrev livet i Sverige som bättre än det i värdländerna blev de också mer uppmärksamma på vilken roll västvärlden spelar i Syd:

Jag har aldrig sett så mycket rika människor och flashiga hus. Så jag har full förståelse för att de har de fördomarna, det skulle jag också ha om jag bara sett den bilden. Det kommer många dit som bygger hus och köper deras barn och har sex med dem (Camilla).

[...] Då sa hon ”Nej, men [västerlänningar] är ju de som kommer i sina stora fyrhjulsdrivna jeepar och åker runt och ger oss massa pengar och talar om vad vi ska göra”. Och det är ju

den bilden de har, och det är ju trist att det är så men det är ju inte ett dugg konstigt, för [västerlänningarna] lever ju i sina komplex liksom... (Karin)

Flera av dem kände skuld inför detta, samtidigt påtalade framförallt Karin och Olof att man sätter sig över befolkningen där om man kommer utifrån och tror att man kan "hjälpa till". För Hanna var det något av en chock att inse att hennes kunskaper och erfarenheter som västerlänning faktiskt inte var speciellt mycket värda i en kultur i Syd:

Man blev lite såhär... man kände sig lite... ja, man tog lite skulden liksom. [...] De behövde ju hjälp och man visste inte hur man skulle ställa sig till den frågan – hjälpa alla, eller hjälpa någon, inte hjälpa någon alls? Det var ett svårt beslut att ta (Hanna).

Det finns så duktigt folk, det finns så mycket energi och vilja där och det är väldigt farligt för västerlänningar tror jag att komma dit och tro att vi ska hjälpa. De kanske inte vill ha vår hjälp, det kanske inte behövs på det sättet (Karin).

[Mitt självförtroende] har nog förändrats jättemycket. [...] Det har egentligen begränsat mig ganska mycket just nu, verkligen såhär... [...] Särskilt då när man tror att man är västerländsk och kan ditten och datten och har varit med om så mycket och vi har minsann sånt här medel hemma och så. Men sen fick man veta att bara för att du kan någonting hemma betyder inte det att du kan allt här också. Och det var ju verkligen såhär "Ojdå!". Man är lite naiv, såklart (Hanna).

Större empati för personer i kulturellt utanförskap

Flera av volontärerna berättar att de också tyckte att de ökat sin förståelse för hur det är att vara ensam i en kultur, och att de nu tänkte på att försöka att inte döma andra efter stereotypa föreställningar:

De har så väldigt mycket fördomar om folk som kommer från Europa. Fast det är en väldigt nyttig erfarenhet, för jag är likadan när det kommer folk från andra länder. Så på det sättet var det väldigt intressant, att känna att man är i den situationen där man får vara den här stereotypen och inte veta hur man ska förändra den... (Camilla)

Man vet hur det känns nu. [...] Det var ju positiv uppmärksamhet man fick, men man kände sig ju inte... det var inte en så positiv känsla. Det var som att vara en popstjärna, om man inte vill vara popstjärna, och det var väl det som var det svåra (Hanna).

De var inte så intresserade av Sverige. [...] Det var ju lite tråkigt. [...] Det är intressant när man kommer utomlands, hur det ändras. Allt som har med Sverige att göra påverkar en jättemycket. Som en gång [...] hör jag en svensk röst på radion som säger "Årets litteraturpris går till" och ja, det var helt galet. Sådana småsaker som de inte förstod (Olof).

Jag kan se vikten av ett socialt nätverk, både [hemma], men även för de som kommer hit eller om man åker utomlands. [...] Det är jätteviktigt. Annars stryker man ju med (Olof).

Oförändrad förståelse?

Till skillnad från de andra volontärerna tyckte inte Martin att han lärde sig något av volontärvistelsen, vilket var det största skälet till att han valde att åka hem igen efter

bara två månader. Som vi uppfattade honom förstod han framförallt kulturen utifrån yttre, konkreta attribut –språk, seder, mat etcetera. De likheter som fanns mellan Sverige och värdlandet (där han bodde hos en man från organisationen och dennes skandinaviska flickvän) tolkade han, till skillnad från Karin, inte som aspekter av den lokala kulturen, utan som västerländska element:

Martin: Just då hade jag inte så stor erfarenhet av hur det skulle vara där. Däremot visste jag kanske hur det inte skulle vara. Sen fick jag höra av andra som var i familjer [...].

Intervjuare: På vilket sätt var det annorlunda?

Martin: den här killen levde inte som [någon därifrån]. Han var så västerländskanpassad. [...]. Det var inget specifikt att bo där. Medan andra familjer hade mer traditioner, allt från att gå till kyrkan till mattraditioner, och sånt. Här lagades aldrig mat, och kyrkan... [...]

Martin beskrev religionens roll som den största skillnaden mellan värdlandet och Sverige, och det enda han möjligen tyckte sig ha insett under sin volontärtid var att religion betyder så mycket mer i vissa kulturer. Hans egen inställning till religion eller mer religiösa kulturer förändrades däremot inte –han hade inget emot religiösa traditioner men kunde inte tänka sig att arbeta efter religiösa principer vilket var det andra skälet till att han avbröt vistelsen. Samtidigt ansåg han att man inte bör lägga sig i sådana frågor i en främmande kultur:

Intervjuare: Om Jehovas Vittnen ringer på dörren i Sverige [...]. Är du mer avvisande då?

Martin: Ja det skulle jag vara.

Intervjuare: Hur kommer det sig tror du?

Martin: Det handlar om uppväxt... Jag kommer inte från en troende familj på det sättet. [...] [Jehovas Vittnen] är vansinnigt beteende rent ut sagt. I [värdlandet] eller någon annanstans skulle jag kanske tänka mer på vem som ställde frågan, [...] vad jag svarar på egentligen och vad jag diskuterar. Här skulle jag säga direkt att jag inte var intresserad.

På frågan om vad han tror att han hade fått ut av att leva mer traditionellt svarade han:

Jag tror man skulle få mer förståelse för hur man lever i andra länder på det sättet. [...] Till exempel vad en byledare spelar för roll [...] . På det sättet tror jag att man skulle bredda sin syn [...] När man ser bilder [...] att man inte ser det som helt absurt. Även att man kanske kan sprida det vidare till andra, så att man inte bara har de här stereotyperna (Martin).

Han tycker ändå att han, på de två månader han stannade, tillägnade sig en för landet specifik social kompetens. Som han beskriver det innebär det dock inte att han förändrat hur han förstår kulturer, utan snarare att han vet ungefär hur saker fungerar där:

Det positiva är att jag lärde känna ett land [...]. Man lever och bor där, det blir speciellt för en. Man känner till hur allting fungerar och hur människor är, rent generellt (Martin).

Sammanfattande analys

Som vi förstod volontärerna ville alla förmedla att de hade utvecklat en större förståelse för andra kulturer (bortsett från Martin som ju avbröt utbytet för att han var missnöjd). Vad förståelsen egentligen innebar skilde sig däremot mellan dem. Olof och Camilla pratade framförallt om en förstärkt tro på de egna värderingarnas giltighet över kulturgränser. Det innebar att de kände större förståelse och empati för personer som lever i, vad de uppfattade var, förtryckande värderingssystem. Empatin gjorde dem mer

säkra på sina jämlikhets-, jämställdhets- och religionsfrihetsideal. Att man ser en västerländsk tolkning av dessa ideal som den enda sanna har kritiserats för att legitimera ett förtryck mot kulturer där andra ideal dominerar. Taylor (1994) skriver att den vanligaste västerländska moraluppfattningen bygger på att man ser rättvisa som det högsta idealet. Olof och Camilla förstod kulturerna i värdländerna som ”mindre rättvisa”, inte som orienterade mot ett annat moraliskt mål än rättvisa. Camilla förstod därmed kvinnornas syn på jämställdhet i värdlandet som en konsekvens av att samhället inte presenterade något alternativ. Mohanty (1999) skriver att västerländska feminister har kunnat se sig själva som kunniga, moderna och självständiga genom att definiera sig i motsats till en negativ stereotyp av tredje världen-kvinnor. Det kräver tolkningen att ”de andra” inte vet sitt eget bästa. Samtidigt som Olof och Camilla alltså lärde sig att identifiera sig starkare med personer från andra kulturer förstärkte också Camilla en stereotyp bild av kvinnor i Syd som offer. Olof förstärkte å sin sida en stereotyp bild av den förtryckande mannen i tredje världen vilket vi tror kan tolkas som ett motsvarande sätt att konstruera sin identitet som en jämställd, medveten och modern man.

Hanna och Maria hade däremot omvärderat sina världsåskådningar i viss grad och börjat tvivla på värderingars giltighet över kulturgränser. Även om de inte egentligen ändrade sina uppfattningar (utom, i Marias fall, om religionen) tycks de i linje med Mohanty (1999) ha dragit slutsatsen att deras egna prioriteringar inte är universella och att något som hemma är ett uttryck för förtryck kan ha en annan betydelse för personer i ett annat kulturellt sammanhang. Den slutsatsen innebar också att de kom att förstå personer från olika kulturer som väldigt olika. Hanna sa att hon insett att man är så otroligt färgad av sin kultur, till skillnad från Camilla som bara nämnde att personerna i värdlandet var produkter av sitt samhälle. Maria tyckte att hon hade mycket gemensamt med männen i värdlandet men beskrev kvinnorna som ”från en annan planet”. Trots att hon anpassat sig till sin mans kultur mer än hon tror accepteras bland sina svenska bekanta, är det fortfarande bara en liten del av normerna i den andra kulturen hon själv kunde tänka sig att leva med. Nussbaum (1997), som starkt kritiserar tanken att olika saker skulle vara rätt i olika kulturer, menar att den uppfattningen i förlängningen innebär att man inte förstår personer från andra kulturer som fullt mänskliga, och med samma sorts känslor och förnuft som en själv. För Hanna och Maria blev identifikationen med personer i värdlandet begränsad av synen på folk från andra kulturer som i grunden olika dem. Hanna uttrycker dessutom explicit att hennes stereotyper i viss mån förstärkts.

Karins sätt att förstå andra kulturer liknar Olofs och Camillas i det att hon anser att människor är i grunden lika och att samma ideal är bra för alla. Däremot beskrev hon aldrig människor med andra ideal än hennes som ”offer” för sitt kulturella system, utan hon sa att man ofta har olika anledningar till sina åsikter om man haft olika uppväxt. Karins förståelse kunde å andra sidan inte sträcka sig längre än till personer med samma position som henne själv i den främmande kulturen. Även om resan fick henne att förstå kulturskillnader som mindre viktiga ansåg hon att det finns andra skillnader som omöjliggör förståelse mellan henne och den större delen av många kulturernas invånare.

Volontärerna visade till stor del att de förstått relationen mellan Väst och Syd utifrån en problematik som har sina rötter i dess koloniala historia, exempelvis i fråga om Västs roll i Syds fattigdom, som gav dem skuld-känslor såväl som en vilja att hjälpa. Nandy (1983) skriver att samtidigt som koloniseringen ledde till en ekonomisk exploatering fanns också en vision om att hjälpa kolonialfolken att få del av västvärldens kultur som sågs som mer utvecklad. Båda dessa funktioner hos koloniseringen lever enligt Nandy

(1983) kvar än idag. Volontärernas ställningstaganden är alltså komplexa, då Västs utnyttjande av Syd hänger samman med tanken att Syd behöver hjälp, vilket i förlängningen innebär tolkningen att de inte är kapabla att klara sig själva.

Hittills har vi beskrivit ökad förståelse som sammanhängande med identifikation men det var också tydligt att utanförskapet gjort stort intryck på Olof, Camilla, Maria och Hanna. Genom upplevelsen att lokalbefolkningen inte fullt ut identifierade sig med *dem* tyckte de att de fått större empati för personer i kulturellt utanförskap som påverkar hur de nu förstår och betar sig mot personer som är främlingar i deras kultur.

Alla volontärerna påverkades alltså i sitt sätt att förstå kultur genom både identifiering och stereotypisering, men på olika sätt och med olika resultat. Det som ändå förenade volontärerna (utom Martin) var att de alla verkade ha fått ett större engagemang och uppvisade en övertygelse i sitt nuvarande sätt att förstå kultur. Det blev väldigt tydligt när vi frågade om hur de förstod kulturskillnader att de verkligen tyckte de hade något att förmedla. Därmed inte sagt att alla blivit väldigt säkra på vad som är rätt och fel i alla lägen – flera gånger uttryckte volontärerna att de blivit övertygade om att det är otroligt svårt att veta vad som är rätt och fel i en viss situation, för att de nu förstod komplexiteten bättre. Också i frågor som de efter vistelsen såg som alltför komplexa för att ställning till var det ändå så att de visade en stark övertygelse om just komplexiteten.

Martin sa, till skillnad från de andra, att han inte kunde lära sig något av sin volontärtid, men att om han fått leva i en mer autentisk familj skulle han kanske fått sina stereotyper ifrågasatta och fått en bredare bild av hur samhället fungerade, istället för att som nu uppleva det han hör om andra kulturer som ”helt absurt”. När vi frågade varför han behövde leva i en autentisk familj för att bli av med stereotyper, när han redan visste att de var stereotyper, fick vi inget tydligt svar. Men när vi i efterhand såg på de andra volontärernas uttalanden upptäckte vi att de hela tiden framhöll det egna deltagandet när de pratade om hur de påverkats av sina vistelser. Att leva där själv, betonade volontärerna gång på gång, är något helt annat än att läsa om det, betrakta det som utomstående eller höra någon annan berätta. För att verkligen förstå måste man *delta*.

Volontärernas lärande under vistelsen i Syd

Vi har alltså kunnat konstatera att volontärerna själva beskriver att de lärde sig något genom att delta i praktiker i världänderna, som blev avgörande för hur de förändrade sitt sätt att förstå kultur. För att kunna urskilja hur deltagandet kunde påverka dem så starkt, men på så olika sätt, har vi valt att analysera det som en process av att lära sig delta i praktiker inom små gemenskaper, såsom familjer och arbetslag. Enligt Wenger (1998) pågår en ständig förhandling inom *praktikgemenskaper*³ om vad man gör tillsammans och varför, vilka rutiner, metoder, jargonger och uttryck man ska använda och vilka relationer olika medlemmar har till varandra. I förhandlingen förändras både individens

³ Trots att vårt material inte har information nog för att vi ska kunna avgöra om alla grupper volontärerna blev del av i världänderna var *praktikgemenskaper* enligt en strikt tillämpning av Wengers (1998) definition, använder vi teorin eftersom vi ändå tycker den ger en god förståelse för deras läroprocesser. I texten refererar vi till ”gemenskaper” volontärerna deltog inom när vi tycker att deltagandet har tillräckliga likheter med Wengers teori för att den ska vara tillämpbar på de situationerna.

erfarelse av världen och gruppens kriterier för vad som utmärker en kompetent medlem. När man som våra volontärer är ny i en gemenskap finns det alltså en hel del att lära sig om man ska ”komma ikapp” de andra medlemmarna. Eftersom gemenskaperna de kom till dessutom hade utvecklats inom en annan kultur än den de var vana att befinna sig i, och under andra ekonomiska och politiska förutsättningar, var glappet mellan dem och de långvariga medlemmarna i flera fall väldigt stora. Att lära sig delta i en ny gemenskap är inte någon enkel process där man bara samlar på sig fler förmågor och mer information, utan det är en ”process av blivande” – man blir en sådan person som kan delta i praktiken (Lave & Wenger 1991, s.53). Utifrån detta resonemang är alla de saker som volontärerna upplevde som nya i värdländerna, från språk och matlagning till umgängesformer och moraliska värderingar, delar av en helhet där volontärernas lärande bestod i att förstå kulturella praktiker genom att själva delta i dem. Detta aktualiserade frågor om vad de faktiskt kunde och ville ta del i.

För att förstå volontärernas lärande i värdländerna börjar vi med att belysa de skillnader mellan deras och gemenskapernas erfarelse av världen som till en början försvårade deras deltagande i praktiker. Sedan fokuserar vi på hur de hanterade dessa svårigheter genom att försöka anpassa sig till hur saker gjordes i gemenskaperna, samt hur de hanterade praktiker de inte kunde eller ville anpassa sig till. Wenger (1998) skriver om detta att man också alltid har möjligheten att istället för att anpassa sig försöka påverka kriterierna för vad det innebär att vara en kompetent medlem, och även detta medför ett slags lärande. I två separata kapitel diskuterar vi sedan de fall där praktiken i värdlandet stämde bättre med deras förståelse av världen än praktiker i Sverige, samt betydelsen av gemenskap med andra volontärer i värdländerna. Slutligen sammanfattar vi kapitlet i en analys av i vilken grad de egentligen lärde sig delta.

Svårigheter volontärerna behövde förhålla sig till

De svårigheter som fanns för att volontärerna skulle kunna delta full ut i gemenskaper i värdländerna var delvis knutna till den praktiska situationen. De var där en kort tid, så att lägga energi på att bli vänner med dem var ofta inte så meningsfullt för lokalbefolkningen som redan hade sina etablerade relationer, vilket Camilla påpekade. Dessutom hade volontärerna givetvis helt andra mål med sitt deltagande än lokalbefolkningen, för vilka praktikerna byggde på hur de ville leva sitt vardagliga liv i sina hem och på sina arbeten:

Mina studier har inriktats mycket på utveckling, den problematiken. Och det var ju därför jag fick åka iväg. För att man ville göra någonting (Camilla).

Lära mig [språket] var det viktigaste. [...] Det var målet liksom. Språkutbildning (Maria).

[...] Jag ville se om jag klarade av det. Och sen tyckte jag att det var väldigt intressant med kulturskillnaderna. [...] Jag är uppväxt i en typisk Svenssonfamilj, [...] och kände själv att alla normer var väldigt... man träffade väldigt likadana människor hemma (Hanna).

Möjligheterna att inkluderas påverkades också av att de var från Väst. Maria beskrev tydligt den komplexa syn på västerlänningar som alla volontärerna i någon grad mötte:

Det är ju på ett sätt väldigt lätt att få kontakt eftersom man ser annorlunda ut. Det var på både gott och ont, [...] man går ut och så blir alla så här ”Åh, du europeiska flicka, hej, hur

är det med dig, vill du träffa mig?” Och det var ganska smickrande i början men efter en stund blev man ju trött på det. Och sen åt andra hållet också, folk som... Ja det finns ju ett hat mot västerlänningar. [...] Så, både och liksom, både utnyttja och de som är intresserade på något sätt, till exempel av att prata engelska, och också för att de trodde att man hade väldigt mycket pengar. [...] Folk kom [till sjukhuset jag jobbade vid] och hade barn som var sjuka i cancer och utan pengar fick de inte lägga in barnen och då kunde de komma till mig och fråga. Men jag arbetade volontärt så jag hade jättedåligt med pengar (Maria).

Särbehandlingen från lokalbefolkningens sida blandades med att de flesta volontärerna också kände en personlig skuld över vilken roll västerlänningar spelade i värdländerna:

Man blev alltid särbehandlad som en vit människa... eller som en vit kvinna. Och det upplevde jag väldigt starkt, att de såg mig som en annan person. För jag ville ju helst av allt bara vara en vanlig person, men man blev hela tiden speciellt behandlad [...] Så jag tycker egentligen att det är svårt att veta hur det fungerade bland dem (Hanna).

Det var väldigt mycket en väldig skam. [...] De har en märklig bild av att i Sverige har vi det jättebra. [...] Även om man kanske är hyfsat rik känns det ändå jobbigt att möta den bilden när man själv inte tycker man är rik och att man faktiskt ska göra någonting vettigt... Och sen ”ja västerländska tjejer vet man ju hur de är” (Camilla).

Olof kände sig också ensam för att ingen i värdlandet delade hans referensramar:

Det är svårt att förmedla känslor, just den här igenkänningsfaktorn är svår att förmedla, om man har sett nåt på stan, nåt man har hört. Man kommer från totalt olika samhällen (Olof).

Det var alltså i denna kontext, där volontärerna redan från början var väldigt annorlunda på flera sätt, som de skulle försöka jämkla mellan sina egna och lokalbefolkningens sätt att förstå världen. Som vi tidigare har nämnt var den största skillnaden enligt dem alla frågor om jämlikhet, jämställdhet och/eller religion. Däremot beskrev de skillnaderna på delvis olika sätt. Maria och Hanna beskrev dem utifrån praktiska konsekvenser, och framförallt utifrån hur de påverkade dem själva:

För mig är den största skillnaden könsrollerna, absolut [...]. Är jag ute själv efter klockan sex på kvällarna är det bara jag som kvinna ute och det betyder att man är lovligt byte mer eller mindre. Och det finns vissa kaféer för både kvinnor och män [...] men efter ett tag förstod jag att det var bara vi två som var ett par, de andra var prostituerade kvinnor [...]. Det är *en* sak. Men sen är det också vad som förväntas. I min mans familj är utbildning ändå viktigt [...] men det är samtidigt viktigt att kunna laga mat och då menar jag inte laga pasta utan man måste kunna från grunden laga mat till tio personer [...]. Man städar varje dag, det är också en symbol att kunna hålla ett hus rent och visa att man är en respektabel familj. [...] Så han kunde säga till mig ”Nu går jag och badar, men du stannar hemma och så kan du städa med mina systrar”. Men det är helt, fullständigt normalt (Maria).

Båda pratade mycket om praktiker i värdländerna och hur de själva på ett konkret sätt hade svårt att delta. Hanna gav exempel på när hon skulle hjälpa till att sopa, tvätta kläder och hjälpa till vid ett husbygge och varje gång tvingades inse att hon inte kunde:

Det var som en parodi, alltså det är klart att jag kan sopa och städa och tvätta och diska, men... [...] När jag sopade första gången stod hela familjen och skrattade åt mig. Sen efter det så fick man höra ”Jaa du tror att du kan sopa” typ. ”Nu kan du få sopa hela skolgården om du vill” och man bara: ”Nej det vill jag inte, det är ju jättejobbigt!” [...] Jag har alltid lärt mig att ”Jag kan, det är inga problem!” Så jag gick ju in med den inställningen och sen

insåg man att det var många saker man inte kunde. [...] Men man kände sig jåkligt dum när de sa ”Du kan ju inte sopa”. ”Jo jag kan sopa... lite grann” (Hanna).

I deras berättelser, framförallt i Marias, framgår en ständigt närvarande medvetenhet om att *hur* man gör saker är beroende av *varför* man gör dem. I de lokala metoderna, rutinerna och vanorna fanns också en inneboende syn på rätt och fel:

Jag var ju så trög också, jag satte ut mina tamponger på toaletten som man gör hemma och även om man kan ha tamponger innan man har varit med någon så är det en symbol för att man har förlorat oskulden, och där blev det jättekrig. Och sen att jag inte hade ordning på mina grejer, inte kunde tvätta, att jag åt för mycket. [...] Det var väldigt handfast (Maria).

Även de andra volontärerna beskrev etiska värderingar som den största skillnaden, men de berättade inte om att de själva skulle vara utsatta för dem på något vis. Dessutom finns det en skillnad mellan Camilla och Olof som hela tiden beskrev skillnaderna som något problematiskt, jämfört med Martin och Karin som mer beskrev det som ett faktum att det fanns åsiktsskillnader:

De hade en väldigt konservativ syn på kvinnor och män. Hur man ska vara och hur man ska bete sig. [...] Till exempel så varje söndag åkte jag och [mannen i familjen] till [hembiträdets] hem, för att äta söndagslunch. Då var det så... [Mannen i min familj] satt vid kortkanten av bordet. [Han] serverades alltid först. Sen fick jag mat, sen fick hennes man mat och sen fick hennes son mat. Kvinnorna... när de serverat oss med allting, mat och dricka, då sätter de sig och tar det brända, överskottet (Olof).

Sen var det väl det att det var vissa saker som är viktiga för mig. Som religion, alltså jag är ju inte troende, men religionens påverkan, [...] och kvinnors rättigheter är väldigt viktiga och det var där jag kände att det går helt emot vad jag tycker [*skratt*]. Och när det kommer många små såna chocker hela tiden så, man blir ganska trött av sånt (Camilla).

Det var ju det där med homosexuella [*skratt*]. Där har vi olika åsikter helt enkelt. [...] Frågor om homosexuella kom upp hela tiden [i arbetet] och därför blev det ganska tydligt att där var jag ensam så att säga, alltid med min åsikt, så det var väldigt tydligt (Karin).

Jag är inte troende själv på det sättet, men jag tyckte [religionen] var rätt mysig måste jag säga. [...] Alltså det är deras tro, det är väl den uppfattningen jag har (Martin).

Volontärernas försök att anpassa sig

Att lära av den andra kulturen, ett av volontärvistelsens mål för alla utom Maria som åkte enbart för att lära sig språket, tolkade volontärerna generellt sett som att de borde anpassa sig till lokalbefolkningens liv. Det begränsade samtidigt ibland deras möjligheter att göra sådant de själva hade intresse för:

Vi ville ju jättegärna vara med och laga mat [...]. Men så var det såhär ”Nej, du kan ju inte laga mat”. ”Men jag kan lära mig att laga mat” ”Ja men det tar för lång tid” (Hanna).

Man blir lite utkastad i saker och ting man kanske inte riktigt får rätt verktyg till. [...] Och att man inte kände till landet och kulturen så himla bra, men visst det var ju bara att försöka sig på det hela. Men det kändes såklart lite... [...] Organisationen var väldigt toppstyrd, det var cheferna, eller de gubbarna som bestämde allt [och] det var inte någon dialog direkt med dem som jobbade där heller. [...] Man kunde kanske ha gjort saker mycket bättre bara man tänkt igenom lite mer (Camilla).

Olof: Jag tror att i deras perspektiv tror jag att [de] känner det som att jag kom dit och ville på nåt sätt... implementera mina idéer. "Så här ska det vara." [...]

Intervjuare: Hur ser du på det?

Olof: Det är ett kulturbyte, det heter ju det. Så att det var ju själva idén att jag kommer dit och säger "Det här tycker jag". Man ska föra en slags dialog utan att den är påtvingad [...]

Jag hade aldrig någon tanke av att vara uppfordrande och det var jag aldrig heller [...]

Samtidigt som anpassning var ett ideal för de flesta volontärerna hade ju speciellt Olof och Camilla väldigt svårt för den lokala synen på jämlikhet, jämställdhet och religion och även Martin, som tyckte religionen var "ganska mysig" ville inte själv jobba efter principer han inte trodde på –något hans religiösa arbetsplats krävde av honom. Alla tre nämnde att deras mål, tillsammans med att lära av värdländernas kultur, också var att jobba med utvecklingsfrågor eller mänskliga rättigheter. Det uppstod alltså en paradoxal situation: om de valde att lära av kulturen, vilket de tolkade som att anpassa sig, motverkade de samtidigt de ideal de ville arbeta för i länderna. Dessutom upplevde de det som problematiskt att komma som utomstående, speciellt som västerlänning, och lägga sig i de lokala vanorna. Att göra det vore att förstärka bilden av västerlänningen som överordnad, vilken de också vände sig mot. Resultatet blev en form av passiv anpassning, där de oftast undvek att såväl stöda som opponera sig mot rutiner på plats:

Jag hade ju några tjejkompisar och tjejer [på jobbet] och vi diskuterade [kvinnosynen] lite grann men... [...] Jag kände inte att man kunde säga ... De bor ju där, alltså det känns ju jätte... Även om jag kan tänka att "Jaha, nu tycker jag att du gör så här och det är jättefel" det blir ju liksom så... (Camilla)

Jag observerade och man kan se det som en oerhörd lärdom av att vara där och ha sett det. Men jag anpassade mig inte någonting förutom att jag sa ingenting. På det sättet kanske jag anpassade mig. Jag sa ingenting. [...] Det fanns egentligen inte någon fight som var värd att ta, för jag var ju där på besök. Och vad jag än sa så var det som att "Här kommer den europeiska ambassadören som vet bättre än oss, som vet hur livet ska vara" (Olof).

Man får en bibel i handen. Då får man ta emot den och tacka. [...] Jag vet att det var en del som började diskutera på andra håll. Men det är svårt att föra den diskussionen, att förklara att man inte är troende. Ofta leder det inte till någonting tycker jag. [...] Jag var med på gudstjänsterna, men inte mer än så. Det skadar ju inget att delta på det sättet (Martin).

Karin tyckte inte att tiden i värdlandet krävde så stor anpassning av henne. Hon hade egen lägenhet, arbetade på ett liknande jobb som hemma och såg fler likheter än skillnader. När hon tagit sig förbi den barriär det innebar att vara västerländsk tyckte hon att hon var en i gruppen:

I början kände nog jag att jag höll ganska låg profil [på arbetet] för jag kände att jag vill inte [att de] kommer och säger "Vem tror du att du är, vi vill inte lyssna på dig". Men sen när man lärde känna varandra, [...] då pratar man mer öppet och sen var jag ju med som vem som helst i de här diskussionerna och de lyssnade faktiskt också (Karin).

Genom att se en slags demokratisk princip – att man gör som de flesta tycker – som överordnad verkar hon ha kunnat delta också i praktiker som egentligen gick mot hennes personliga åsikter utan att känna att hon gjorde våld på sig själv:

Och det var en [fråga om våldtäktslagar] som jag försökte lyfta lite grann och tyckte att ska inte det ändras, men det var liksom blankt nej. Men det var ju ingenting jag hade något mandat från min organisation att driva [...] men man kan ju ändå lyfta [frågan] (Karin).

För Maria och Hanna var anpassningen en mer aktiv process av att försöka lära sig alla metoder, rutiner och dolda regler i gemenskaperna de hamnade i. Båda upptäckte att de bröt mot tabun och sociala regler när de försökte ”vara sig själva”, och att de var tvungna att lära sig ett nytt sätt att tolka sociala situationer för att accepteras:

Jag bodde i hans familj och det var mycket ”my way or the highway” och det var det som var mycket grunden, att de inte respekterade att jag var annorlunda, de krävde att jag skulle vara likadan vilket gjorde att jag hade svårt att respektera dem också, framförallt kvinnorna i huset då (Maria).

Man visste inte riktigt vad som förväntades av en och jag började med att spela på att vara mig själv... och det gick ju käpprätt åt skogen (Hanna).

Trots att båda försökte anpassa sig var det ingen av dem som tyckte att de lyckades något vidare. Med deras misslyckanden försvann också snabbt allt förtroende för dem:

Oavsett om jag gjorde en sak, säg att jag skulle göra min väska, för det ska vara ordning och reda och oavsett, jag kunde göra om det tre gånger innan det var bra, hon kunde vara på mig fem, sex, sju, åtta gånger [...]. Som jag upplevde det var det ett felsökeri, att de var trötta på mig också, och det är inte okej (Maria).

Vi hade ju inte räknat med så stort ansvar [på arbetet]. Och då var de också såhär ”Jaha, klarar ni inte av det här” ”Nej det gör vi nog inte”. [...] Men då försvann också förtroendet för att vi skulle klara av någonting. Då var det såhär ”Ja, nej men [kan ni inte göra det] då får ni vara assistenter och titta på”. Kommunikationen var väldigt, det var svårt att kompromissa (Hanna).

För Hanna förändrades tillvaron väldigt mycket när en annan volontär, som hon ditintills både bott och jobbat med, åkte hem efter ett halvår. Plötsligt var hon tvungen att umgås med lokalbefolkningen för att inte vara helt ensam, vilket satte en press på henne att försöka passa in:

När jag bodde med [den andra volontären] så var det, så fort vi gick in i rummet var vi tillbaka i vår västerländska kultur, och det var mest vi som pratade. Men när jag bodde med de andra var jag hela tiden i deras kultur, eller i deras värld. Man kom mycket närmare varandra. Och det sa de också, när jag åkte hem ”Vi har lärt känna dig mycket bättre än vi lärde känna den andra tjejen”. Och det är ju självklart, för vi var för oss själva, vi var de vi brukar vara istället för att vara med dem (Hanna).

Trots att Maria egentligen tyckte att framförallt kvinnorna i huset borde ha varit mer tillmötesgående –och trots att hon faktiskt var den enda av volontärerna som sa att hon inte alls åkte med intresset att lära sig av den främmande kulturen –blev det hon som fick anpassa sig och kämpa mest för att bli accepterad. Detta eftersom hon bodde i sin blivande svärfamilj. Att komma tillbaka till Sverige betydde för hennes del inte att hon kunde sluta bekymra sig om att passa in:

Man lär sig ändå, efter två tre månader har man någon slags bas [...]. Men sen var det också så att efter tre månader kom jag in i någon slags depression, att man känner bara att hela tiden ”du ska göra någonting”, det går bra en, två gånger på en dag att det är nåt nytt, men den tredje gången, du blir så trött, för du är så exponerad liksom. Jag tror man behöver en paus efteråt och fortsätta bearbetningen. [...] Sen måste man göra någon slags mix av det och det tar jättelång tid och det ska ta tid. [...] Men jag tror också att [hade det inte varit för] relationen till honom, hade jag inte behövt gå in i det på samma sätt (Maria).

Volontärernas försök att påverka

Till skillnad från de andra beskrev Karin diskussion, inte anpassning, som i princip synonymt med kulturutbytet. Samtidigt som de flesta andra volontärerna verkar ha tolkat interkulturellt lärande som likaställt med att anpassa sig kunde vi se att det var i de gemenskaper där de fick en närmre relation till de övriga som de också kunde vara med och diskutera. När de väl accepterats i en gemenskap började de övriga medlemmarna också lyssna på vad de hade att säga, och det ledde i sin tur till att de själva identifierade sig mer med de gemenskaperna –och att de identifierade sig med gemenskaperna innebar också att de accepterades mer:

Hanna: Till slut blev jag accepterad i den familjen, och det var ju väldigt speciellt, när man hade nått den framgången.

Intervjuare: Hur kände du att du hade gjort det?

Hanna: Det var liksom att de började prata med en på ett annat sätt och anförtrorde sig, och diskuterade med en.

Det är olika individuellt, men [...] jag tror faktiskt att [svenska tjejer] är mer självständiga. På det sättet tror jag att de tyckte det var roligt och att vi blev bättre vänner, för de kanske inte var vana att diskutera de här frågorna [...] och särskilt kanske inte med en tjej (Karin).

Karin betonade samtidigt flera gånger under intervjun att det krävs någorlunda lika referensramar för att man alls ska kunna diskutera och lära av varandra:

Vi pratade jättemycket om det här, så sa jag såhär [...] ”Men vad skulle dina föräldrar säga om du kom och sa att du var homosexuell?” Då menade han att ”De skulle inte veta vad det var”. ”Men om du skulle stå här och kyssa en kille?” Då menade han att ”Nämen de skulle bara [...] ta för givet att det var en tjej som ser lite manhaftig ut”. För det existerar inte, de vet inte vad det är. [...] Vad skulle kulturutbytet varit om jag bott där? Då skulle jag upplevt det, men that’s it, vi skulle inte kunnat komma vidare, vi skulle inte kunna diskutera, de skulle inte ens veta vad jag pratade om (Karin).

Maria och Camilla, som tidigt träffade partners i värdländerna, var på ett annat sätt än övriga volontärer tvungna att reflektera över vad de kunde och inte kunde leva med i längden. I Marias fall var frågan framförallt hur hon och hennes blivande man rent praktiskt skulle leva sitt liv, och även om hon inte berättar uttryckligen om några större konflikter med honom så uppstod mycket bråk mellan henne och kvinnorna i hans familj, i vilka hennes man hamnade i mitten. Hennes försök att förändra svärfamiljen, och få dem att acceptera henne som hon var fungerade aldrig:

Det var en jättepress på oss båda och framförallt på honom. Det kunde bli, när han kom hem, att jag bara ”Vet du vad de gjorde idag?” och så kom de och ”Vet du vad hon gjorde idag?”. Så han blev helt trött, bara ”Jag måste vila lite först [...]” Men man har ingen förhandlingsrätt i en annans... [...] Det var bara att gilla läget. Det är så utomlands (Maria).

Det var ju så att jag blev skitförbannad också. [...] Då blev det så att jag gjorde små hyss, men det slog bara tillbaka på mig. Det var faktiskt så att en gång när jag kom hem hade de packat [min väska] och jag skulle åka ut helt enkelt. Så det gick inte att förhandla (Maria).

Camilla å sin sida uttryckte att hon inte kunde ha en relation med någon som hade helt andra värderingar än hon själv. Även om hon annars sa att hon inte ville ifrågasätta en livsstil som är svår att bryta mot när man bor där gällde det inte i fallet med hennes pojkvän, där diskussionerna verkar ha varit en förutsättning för förhållandet:

Det blir ju väldigt nära, det blir ”Jaha, kan jag tycka om en person som tycker såhär?” Och jag vet inte, han brukade säga såhär ”Du är ju här [...] för att lära dig att acceptera vår kultur” och vissa saker kan jag acceptera, men vissa saker kan jag inte acceptera (Camilla).

Nära relationer gjorde det alltså både möjligare och viktigare för volontärerna att kunna diskutera, men också som i Marias fall mycket jobbigare när det inte fungerade. Bland personer de inte stod så nära var det framförallt synen på västvärlden de ibland försökte påverka. Både Hanna och Camilla sa att de ville ifrågasätta idealiseringen av väst. Samtidigt nämnde både Olof och Camilla att Sverige blir mycket viktigare när man är utomlands, och diskussionerna kunde också handla om att få identiteten som svensk uppvärderad. Dessutom sa både Camilla, Hanna och i viss mån Maria att de inte i längden orkade anpassa sig till bilden av västerländska kvinnor:

De trodde att vi alla hade jättemycket pengar, att det gick jättebra för alla och sådär. Och det gör det ju för de flesta. [...] Men så ville man ju på nåt sätt visa att det finns de som det inte går så bra för, och så blev det ”Ja, fast de tar ju staten hand om”. Men det var väl mest att man försökte... slå hål på idyllen. För att... ja. För att säga emot, liksom (Hanna).

För när man inte är i Sverige så blir Sverige så himla bra. [...] Och det är inte jättebra i Sverige samtidigt som i jämförelse med hur många har det är det ju ändå bättre. [...] Men ändå, de har en annan [bild], jag vet inte riktigt... [...] Vi är ju inte som amerikanerna som köper hus på stranden, det är inte den rikedom vi har. Det fick jag förklara (Camilla).

Man blev ju lite... vad ska man säga, skadad [när alla ropar efter en]. I början tyckte man väl att det var helt okej, och svarade tillbaka ”Hej hur mår du?”. Men i slutet var det mest att man antingen låtsades att man inte hört. [Eller] när man var på riktigt dåligt humör bara näste man tillbaka ”Du känner inte mig, du behöver inte skrika efter mig sådär” (Hanna).

Även när volontärerna inte uttryckligen la sig i hur saker gjordes i värdländerna är det tydligt att de tänkte väldigt mycket på vad som var rätt och fel, reflekterade kring vilka konsekvenser deras handlingar skulle få och hoppades att påverka på ett bra sätt:

Jag tittade [gatubarnen] i ögonen och sa ”nej tack, det är bra” [...] Alltså om man ser dem erkänner man dem också som individer. Man vågar konfrontera att så ser världen ut. Det kan låta som en enkel grej men för en som inte varit där så är det svårt att förstå riktigt. Att barn som är från sju till tolv år kommer i klungor och ber om pengar (Olof).

Genom att lära känna de människorna som jag lärde känna så hoppas jag att jag medverkade till att ge en lite annan syn på världen kanske (Camilla).

Att vissa av volontärerna hade tankar om att de i egenskap av västerlänningar borde vara extra försiktiga kan också tolkas som försök att implicit påverka själva synen på västerlänningar som översittare. De ville inte heller att lokalbefolkningen skulle nervärdera sig själv. I många av uttalandena kan man se hur en önskan att bidra på ett bra sätt och en önskan om att bli erkänd som kompetent för den man är blir sammanflätade. Ett exempel är ett ungdomsprojekt Hanna höll i:

Det var som ett erkännande. Jag fick skriva programmet, det var jag som skulle leda klasserna och jag fick ta ansvaret. Och då var jag själv. När man var lärare i en skola så fanns det alltid en annan lärare som var högre uppsatt, som bestämde, någon som höll koll, och det fanns ju böcker som man skulle gå efter och jag kanske inte gillade de metoderna. [...] Men det blev ju väldigt mycket på mitt sätt. De hade nog aldrig gjort någonting liknande. Men det kan jag tycka är bra i sig, men jag vet ju inte vad de lärde sig (Hanna).

Kulturskillnader som volontärerna uppskattade

Hittills har vi diskuterat hur volontärerna lärde av de skillnader som utgjorde initiala svårigheter för deras deltagande i gemenskaper i värdländerna. Det betyder givetvis inte att det inte fanns vissa skillnader som volontärerna såg som omedelbart positiva och hade lättare att anpassa sig till – även om de själva faktiskt kom in på den sortens skillnader betydligt mer sällan än de skillnader som skapade problem. Flera av volontärerna insåg vad de tycker saknas i Sverige genom att finna det i värdlandet. Samtidigt såg de alltid negativa sidor även med det de uppskattade, eller förklarade det som en konsekvens av att det behövdes på grund av negativa saker i samhället:

Tiggare är ju såna som vi kanske kastar saker på, men där inser man ju att det skulle kunna vara jag. Och det finns också i religionen, som när det är fest ger man allmosa och det är väldigt konkret att man ska ge ett mål mat och det ska vara till någon i ditt kvarter. [...] Det finns ett ganska tydligt system och alla vet vad som förväntas (Maria).

Vad jag gillade väldigt mycket var att det fanns ett väldigt stort engagemang. Och det kan ju också bero på att det finns väldigt mycket problem i landet. Men det kändes som att i organisationen jag jobbade för... att folk ville göra saker. Sen kanske ... jag vet inte, resultatet kanske inte alltid blir jättebra [men] de vill förändra saker (Camilla).

Men [något jag] uppskattar? Det skulle i så fall vara att man hade en väldig respekt för äldre. Ibland var det nästan för mycket att det blev fruktan, men... ja (Olof).

I Sverige tar det längre tid innan man blir inbjuden. [...] Det är väl lite tråkigt samtidigt som man förstår att folk vill ha sitt eget revir eller vad man ska kalla det. [...] (Martin)

Gemenskapen med andra västerlänningar

Alla våra volontärer utom Karin nämnde gemenskapen med andra västerlänningar i landet som viktig. Både Hanna och Maria tyckte att umgänget västerlänningar emellan var dubbelt: å ena sidan pratade man på ett så annorlunda vis att lokalbefolkningen blev utestängd, å andra sidan tyckte båda den västerländska gemenskapen var ett viktigt stöd:

Det var en tillflykt också, man behöver det verkligen, att kunna prata engelska faktiskt ibland och kunna... (Maria).

Sen så hade man ju lite roligare tillsammans med [den andra volontären], för att då kunde vi [...] gå på stan tillsammans och man kunde dela med sig av och skratta åt det som var jobbigt, eller såhär... berätta historier. Det kan vara rätt så svårt att berätta ”Den här konstiga [personen från värdlandet]” [när man umgås med andra därifrån], det blir konstigt, det kunde man inte riktigt (Hanna).

Olof tyckte till och med att den kulturella barriären volontärerna emellan var jobbig:

Jag var så avundsjuk på [två engelsmän som] berättade att de hade ganska bra kontakt [...]. De kunde berätta när det kändes jobbigt och de förstod utifrån deras egna kulturella och sociala referenser. Det fanns ingen i mitt fall, som förstod mig när jag var där (Olof).

En viktig del av gemenskapen med andra volontärer var att de kunde diskutera sådant de tyckte var konstigt eller jobbigt i värdlandet med någon annan som var i samma

situation. Det gällde dels praktiska saker de inte vågade fråga om, men ännu viktigare verkar det ha varit att kunna resonera kring etiska dilemman. Även om de kom nära vissa personer i lokalbefolkningen var det oftast i volontärgemenskapen som de kunde skapa förståelse för kulturen och komma fram till ett förhållningssätt som kändes bra:

Till en början så gav jag [gatubarnen] pengar men de behövde inte putsa mina skor. Men [sen blev jag] påverkad av en fransk som sa att de bara köper lim för de där pengarna. [...] Men att jag... vi pratade om det här, jag och min engelska kompis, att man kan ge... även om man säger nej, [...] så kan man ändå bemöta dem med värdighet (Olof).

Hanna: Sen var det någon som var väldigt klok och sa till mig att den största skillnaden är att jag har möjlighet att åka [dit] och se hur de har det. [...] De ser vita som mer... [...] välsignade för att vi har fått möjligheten att göra ditten och datten fast de inte har det. Det var ju svårt för oss att leva oss in i den situationen, att man är fast i sina föräldrars hem, att det är den enda framtiden man har.

Intervjuare: var det någonting som ni pratade mycket om?

Hanna: Ja, jag pratade mycket om det med [den andra volontären], för det var ju verkligen... ja det var ju det det handlade om liksom.

Sammanfattande analys

Alla volontärer behövde hantera skillnader mellan sin egen erfarenhet och förståelse av världen och det förhållningssätt som utmärkte en ”kompetent” medlem i gemenskaperna de kom till. De största skillnaderna handlade enligt dem om synen på jämställdhet, jämlikhet och religion, men de tog fast på olika aspekter av yttringarna av detta. Olof och Camilla tyckte att värderingarna i sig själva var jobbiga och ville inte delta aktivt i något som byggde på dem. Samtidigt ville de inte heller komma som utomstående och ifrågasätta hur lokalbefolkningen levde sina liv. Eftersom de inte hade ambitionen att stanna längre i gemenskaperna än resan varade kunde de dock, som Wenger (1998) uttrycker det, välja att förbli i gemenskapernas periferi, där de kunde verka även om de inte tyckte eller gjorde som resten av gruppen. Att självmant ställa sig utanför en grupp man ändå deltar i innebär samtidigt att man bygger sin identitet på ett ”icke-deltagande”, det vill säga att man förstår sin egen identitet i kontrast till gruppens (Ibid. s.165). Vi tror alltså att Olofs och Camillas förstärkta tro på sina egna värderingars giltighet över kulturgränser uppstod i en dubbelverkande process: båda ställde sig delvis utanför kulturen för att de upplevde värderingarna som helt oförenliga med deras egna, och båda förstärkte sina värderingar genom att stå delvis utanför gemenskapen. Genom att de betraktade sig själva utifrån att de inte riktigt var med i gemenskaperna kunde de också definiera sig själva mot de stereotypa bilderna av ”den andre”. Till viss del försökte de samtidigt påverka sin omgivning, något Wenger (1998) skriver att man kan göra för att få sin egen förståelse sedd som kompetens i gemenskapen och accepteras av de andra. Camilla och Olof verkade dock snarare ha försökt påverka gemenskaperna för att de själva inte kunde acceptera dem och inte ville identifiera sig med dem annars. Camilla försökte framförallt påverka sin pojkvän, då hon frågade sig om hon alls kunde tycka om en person med hans åsikter. Båda tänkte också mycket på hur deras handlingar skulle påverka omgivningen och försökte på olika sätt påverka implicit.

Hanna och Maria beskrev i första hand skillnader utifrån deras praktiska yttringar, även om de byggde på värderingsskillnader. I början försökte båda få gemenskaperna de

deltog i att acceptera dem när de ”var sig själva” men misslyckades eftersom glappet mellan deras erfarenhet av hur man ska vara och den lokala uppfattningen var alltför stort. Som Wenger (1998) skriver beror den möjlighet man har att påverka också på vilken position man har inom gemenskapen. Som nykomling behöver man oftast först anpassa sig själv, och i volontärernas fall kom de ju dessutom som västerlänningar, vilket förmodligen gjorde påverkansförsök extra känsliga. Maria fick också större krav på sig i värdfamiljen genom att hon ville accepteras, inte bara som tillfällig inneboende utan som svärdotter. För både Hannas och Marias del präglades vistelserna av att de försökte ta sig ur en ofrivillig marginalisering inom gemenskaperna, som kom sig av att de till en början misslyckats med att göra saker rätt. Även detta leder enligt Wenger (1998) till en identitet av delvis icke-deltagande, men denna resulterade inte i samma lärande som den frivilligt perifera positionen, utan Maria och Hanna förstod istället kulturerna som likvärdiga men oförenliga. Volontärtiden innebar ett intensivt lärande för båda och det var först i Sverige som de upplevde att de kunde bearbeta sina intryck.

Karin behövde inte anpassa sig så mycket i värdlandet eftersom hennes liv där var så likt det hon hade i Sverige. Genom att snabbt bli accepterad i gemenskaperna kunde hon delta i diskussioner, utan att marginaliseras som Mara och Hanna, och hon upplevde inte sitt deltagande som etiskt problematiskt på det sätt Olof, Camilla och Martin gjorde. Utgången av diskussioner var inte viktiga för henne utan hon såg dem som möjligheter till lärande, för sig själv liksom för gemenskaperna på plats. Tvärtemot Karins åsikt om att hon kunde lära sig så mycket just genom att skillnaderna var små tyckte Martin att han fick uppleva för små skillnader för att kunna lära sig något. Å andra sidan ville han inte själv medverka till att upprätthålla principer han inte trodde på, vilket krävdes på hans religiösa arbetsplats. Wenger (1998) skriver att om glappet mellan den egna erfarenheten av världen och det som en gemenskap anser vara kompetens är för stort blir det omöjligt att sammanfoga vilket leder till att man inte kan lära sig något alls. Exemplet med Martin visar på att detta inte är så enkelt som att om man är lagom lik den nya gemenskapen lär man sig bäst. För Martins del var det snarare ett för stort glapp mellan hans vistelse i värdlandet och en vistelse han själv skulle anse som meningsfull, för att han skulle kunna lära sig något av det. Karin som å andra sidan upplevde diskussionerna med lokalbefolkningen som meningsfulla kom att förstå kulturer som i grunden lika, men tyckte att den mindre välutbildade delen av befolkningen var så annorlunda mot henne att det var nästan omöjligt för dem att kommunicera.

När volontärerna nämnde företeelser i värdländerna som de upplevde som positiva jämfört med i Sverige, till exempel engagemang och öppenhet, var detta alltid sådant de tidigare uppskattade, men även om de alltså inte lärde sig uppskatta nya saker (utom Maria och då efter hemkomsten) kan det ha fått dem att se den egna kulturen som mindre överlägsen. Att umgås med andra västerlänningar tyckte alla var lättare eftersom glappet dem sinsemellan var mindre än det som fanns till lokalbefolkningen. Även om deltagandet i de lokala gemenskaperna gav dem väldigt viktiga upplevelser var det primärt i samband med andra västerlänningar som de sammanfogade dessa upplevelser med sina tidigare erfarenheter och utifrån detta skapade nya förståelser.

Diskussion

Vår analys av volontärernas berättelser visar att de förändrade sin förståelse av kulturer på delvis olika sätt. Tiden i länderna i Syd ledde till att de både ökade sin identifikation med och sin stereotypisering av personer från andra kulturer, men på vilket plan de lärde sig att identifiera sig med, respektive stereotypisera, andra kulturer skilde sig mellan dem. Alla blev dock mer uppmärksamma på relationen mellan Väst och Syd än de varit tidigare. Dessutom beskrev de en större empati med personer i kulturellt utanförskap, oavsett om de själva tyckte att de kunde identifiera sig med dessa personer eller inte. Detta gällde dock inte Martin, som avbröt sin volontärvistelse för att han var missnöjd. I volontärernas svar kan vi se att de själva ansåg att deras förändrade förståelse kan förklaras med att de *deltog* i livet i sina värdländer. Eftersom skillnaden mellan hur volontärerna erfor världen och vad gemenskaperna i värdländerna uppfattade som kompetens var så stor, förutsatte volontärernas deltagande ett lärande. Volontärerna försökte på olika sätt lära sig att delta genom att både anpassa sig själva och påverka sin omgivning till att acceptera dem som de var, men för de flesta innebar båda dessa förhållningssätt problem. När det kom till kritan var det i få aspekter som volontärerna kunde, ville och tilläts delta fullt ut i praktiken.

Många olika faktorer påverkade alltså hur volontärerna gick tillväga för att försöka lära sig delta, hur de bemöttes och hur deras förståelse av kulturer kom att förändras av detta. Vi har urskiljt tre teman i volontärernas berättelser som vi tolkar som särskilt viktiga för hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd: etiska värderingar, det egna deltagandet och inkludering i gemenskaper. Dessa teman diskuterar vi närmre under kommande rubriker. I diskussionen anknyter vi till tidigare forskning och i de sista styckena under varje rubrik går vi in på hur den metod vi använt i vår undersökning kan ha påverkat resultatet samt ger förslag på fortsatt forskning.

Betydelsen av etiska värderingar

Motstridiga etikuppfattningar är orsaken till några av de största ”kulturella konflikterna” i det mångkulturella samhället (Giddens 2003), och vi tycker det är tydligt hur otroligt viktiga etiska frågor var för många av volontärerna, oavsett hur de tog ställning i dem. En väldigt stor del av deras berättelser kretsade kring tankar om rätt och fel, skuld och ansvar och så vidare. I utvärderingar av kulturutbyten har vi sett en tendens att framhäva positiva resultat av deltagarnas upplevelser (Rydsmo & Timm Östlund 2005; Makombe, Nilsson & Nilén 2005). Även om det finns likheter mellan utvärderingarnas resultat och vårt är vi osäkra på om påståendena att man utvecklar interkulturell förståelse, kulturell kompetens och ödmjukhet (Ibid.) är konstruktiva. Vi menar att man måste fråga sig vad det man lärt sig *betyder*. Att en person anser sig ha fått en ökad förståelse är inte, som vi visat i uppsatsen, ett entydigt tecken på minskade stereotyper eller ökad förmåga att engagera sig med personer från andra kulturer. Tvärtom kunde vi i volontärernas fall se att identifikation med och stereotypisering av personer från andra kulturer ofta samverkade. Detta har kopplingar till den väldebatterade så kallade postkoloniala paradoxen: antingen uppvärderar man det icke västerländska och erkänner därmed att det finns en särart, eller så ignorerar man skillnaderna och riskerar att förstå västerländsk kultur som universal (Eriksson, Eriksson Baaz och Thörn 1999).

För att förstå etiska ställningstaganden som en del av läroprocessen som helhet tolkade vi dem som en central del av en *praktikgemenskaps gemensamma verksamhet*. Detta är vår egen tolkning av dessa begrepp som vi hämtat från Wengers (1998) teori, i vilken väldigt lite vikt ligger explicit på etiska värderingar. Genom denna tolkning har vi sett att volontärerna i olika grad hade problem med att delta i praktik som inte stämde med deras sätt att förstå världen och att detta verkar ha påverkat hur deras förståelse av kulturer förändrades. Om man vill bli del i en gemenskap vars värderingar man inte kan acceptera måste man kanske, som Olof och Camilla, definiera sig i motsats till övriga deltagare och ställa sig i periferin, för att vara säker på att man inte är som ”de andra”. Om man däremot försöker delta men marginaliseras måste man kanske, som Maria och Hanna, skapa en förståelse av kulturella skillnader som oöverkomliga. Vi vill poängtera att även om denna tolkning kan få det att låta som att volontärerna gjorde ett ”strategiskt val” att skapa vissa stereotyper, beskrev inte volontärerna själva detta som ett medvetet val. Om vi tolkar det som en slags undermedveten ”strategi” är det viktigt att det volontärerna beskrev för oss var en väldigt känsloladdad process, där de verkar ha mått genuint dåligt över att se människor utsättas för vad de förstod som orättvisor och förtryck, respektive att själva marginaliseras och inte duga som de var. Nästan alla berättade också om personliga känslor av skuld och skam över Västs roll i Syd. Gemensamt för alla volontärerna (utom Martin) var att de verkade bry sig mer om kulturellerade frågor efter resan. Rydsmo och Timm Östlund (2005) och Makombe, Nilsson och Nilén (2005) kom, i utvärderingar av kulturutbyten, fram till att deltagarna blev mer engagerade i sociala frågor efteråt. Att undersöka detta var inget mål för vår undersökning, och inget som spontant kom upp under intervjuerna, men det tydliga intresset och känslomässiga engagemanget för kultur, jämlikhet och globala frågor som lyste igenom under intervjuerna tycker vi ändå stämmer ganska väl med den aspekten av deras resultat, även om vi inte vet hur/om det yttrar sig i praktiken.

Volontärerna reste (med undantag av Maria) med syftet att lära av värdkulturen, vilket indikerar att de redan innan resan såg sig som öppna för andra kulturer och hade reflekterat över globala frågor. Även om resultatet kan ge en viss förståelse för vad som kan spela in i möjligheterna att lära av andra kulturer är alltså volontärernas upplevelser långt ifrån representativa för alla typer av kulturmöten. Intervjuerna handlade till stor del om potentiellt kontroversiella frågor och man kan anta att de, utifrån en syn på sig själva som ”öppna” delvis anpassade sig till vad de trodde vi skulle tycka var ”bra” svar. Wengers (1998) lärandeteori har kritiserats för att inte ta hänsyn till språkets roll i kollektivt meningsskapande. Detta är däremot centralt i mycket av den postkoloniala teoribildning vi använt, men även om språk säkert påverkade volontärernas lärande i värdländerna –inte minst för att de var tvungna att lära sig ett nytt språk –tyckte vi inte att vårt material motiverade fokus på det. Däremot kunde vi använt oss av en språklig analys för att se närmre på hur volontärerna berättade för oss om sina upplevelser. En sak vi la märke till, och som en språklig analys kanske gett oss möjlighet att se närmre på, var att Olof och Camilla berättade om sina problem med värdkulturens värderingar utifrån en förväntan om samtycke, medan Maria och Hanna var mer defensiva när de la fram sina åsikter att vi är olika. En annan sak var med vilken lätthet man kan tala om Väst som ”mer utvecklat” än Syd. En språklig analys hade alltså kunnat peka på andra intressanta aspekter av resultatet än de vi fann, men samtidigt svarat sämre mot just vårt syfte, som inte var att se hur diskurser och genrer påverkar volontärernas berättelser idag utan hur volontärerna lärde sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd.

Vårt resultat visar att frågor om framförallt jämställdhet mellan kvinnor och män var ett viktigt och svårt ämne. Fem av våra sex volontärer kom självmant in på det under intervjuerna och flera tyckte att det var den största skillnaden mot Sverige. Kopplingar mellan genus och etnicitet är också väldigt omdebatterade och det verkar svårt att vara helt politiskt korrekt i frågan om förhållandet mellan rasism och sexism. Eftersom detta verkar ha varit det område där de flesta volontärerna hade allra svårast att medla mellan den egna uppfattningen och gruppens tycker vi det vore väldigt spännande att vidareutveckla vårt resultat i en studie med speciellt fokus på möjligheten att lära av varandras syn på jämställdhet.

Betydelsen av det egna deltagandet

Volontärerna var överens om att det faktum att de själva deltagit i livet i värdländerna var avgörande för hur de lärt sig förstå kulturer. Samtidigt framgår det tydligt att det bara var Karin som beskrev det som att hon deltog fullt ut i praktiken, de andra både marginaliserades och ställde sig självmant i periferin till stor del. För att få tillträde till en praktikgemenskap kan man inte endast delta i en av dess dimensioner, *vad* man gör, *hur* man gör det och vilka relationer man har till övriga medlemmar är faktorer som alla påverkar varandra (Wenger 1998). När man som ensam västerlänning kommer till en kultur i Syd och inte ens vet normerna för att till exempel föra en konversation blir det mycket svårare att lära sig delta än i en gemenskap som påminner om de man är van vid. Dessutom baserade sig alltså praktiken ofta på etiska värderingar som volontärerna inte alltid var säkra på hur de ville förhålla sig till. Deltagandet i livet i värdländerna betydde därför att volontärerna hela tiden var tvungna att ta ställning: anpassa sig eller säga ifrån, vara med eller inte. I och med att de tvingades ta ställning och möta de konsekvenser det fick, upptäckte de problem och motsättningar de inte hade förutsett. De utvecklade en uppfattning om vilka de själva var i värdlandets kontext på ett sätt som de inte hade behövt göra om de läst en bok eller bara observerat. Även om framförallt Olof ofta valde rollen som åskådare var denna roll fortfarande resultatet av ett aktivt val som krävde flera olika överväganden. Wenger (1998) skriver att ens engagemang i praktiker även synliggör vilken inverkan man har på sin omvärld. Genom sina handlingar kunde volontärerna både försöka anpassa sig till och opponera sig mot den rådande normen. Samtidigt blev de värderade utifrån dessa handlingar, något som i förlängningen reflekterades i hur väl de accepterades som medlemmar i gemenskapen.

Samtidigt som det egna deltagandet alltså gjorde volontärerna mer uppmärksamma på och personligt involverade i kulturrelaterade frågor, tycker vi det är viktigt att minnas att de inte lärde sig vad det innebär att vara en i lokalbefolkningen, utan de lärde sig vad det innebär att vara västerlänning i värdländerna. Det de därför framförallt fick upp ögonen för var den komplexa relationen mellan Väst och Syd. Denna präglas av en ambivalens där västerlänningar representerar såväl framsteg som förtryck, vilket ofta medför känslor av såväl skuld som överlägsenhet gentemot personer i Syd (Nandy 1983). Även om de sannolikt var medvetna om denna problematik redan innan sin resa innebar deras deltagande att de plötsligt, på ett väldigt konkret sätt, fick en plats i denna relation. Personerna i värdländerna synliggjorde ambivalensen genom att idealisera Väst och ge komplimanger till de kvinnliga volontärerna, samtidigt som de viftade bort ”den europeiska ambassadörens” kunskaper. Volontärernas dubbla roll, som både deltagare

och utomstående, ser vi som förklaringen till att de inte bara kom att identifiera sig med lokalbefolkningen utan att de också skapade och förstärkte stereotyper.

Hur väl intervjuer kan ge information om lärande genom deltagande kan ifrågasättas. Metodvalet hade givetvis delvis praktiska orsaker då till exempel en observation hade krävt att vi genomfört undersökningen utomlands, men vi anser också att intervjun har sina speciella fördelar. Genom att vi träffat volontärerna när de varit tillbaka i Sverige en tid har de kunnat berätta om det som i efterhand framstår som mest viktigt för dem, och eftersom det är deltagandets långvariga påverkan på lärandet som intresserar oss passar det vår undersökning. Det man ska vara medveten om är att det volontärerna beskriver kanske inte var det som ”faktiskt hände”, och det innehåller definitivt inte alla aspekter av händelserna, men det är de aspekter som fortfarande är av vikt för volontärerna, och det är så vi behandlat dem i analysen. Betydelsen av det egna deltagandet, och av marginalisering eller en frivilligt vald perifer position tycker vi också hade kunnat undersökas i forskning om interkulturellt lärande i Sverige.

Betydelsen av inkludering i gemenskaper

Det egna deltagandet i praktiker i värdländerna var alltså viktigt för volontärerna, men eftersom de ofta inte kunde, ville eller tilläts delta fullt ut fick de en roll inom de lokala gemenskaperna som gjorde det svårt för dem att utnyttja dessa för att skapa förståelse av sina nya erfarenheter. Om man ser lärandet som socialt, blir en grundläggande förutsättning för att man ska lära sig något att man får möjlighet att sammanfoga sin erfarenhet med en gemenskaps (Wenger 1998). Att tvingas acceptera något leder inte till någon kunskap. Detta innebär dels att det är lättare att lära sig i en gemenskap där ens egna erfarenheter inte skiljer sig alltför mycket från gemenskapens och dels att det är lättare att lära sig om man får vara med och påverka hur gruppen ser på meningen i saker och ting (Ibid.). Den enda volontären som beskrev sig ha de förutsättningarna i värdlandet var Karin, och hon var också den som kom att förstå sig själv som i grunden lik personer från andra kulturer. För de andra volontärerna blev istället gemenskapen med övriga västerlänningar i värdländerna ett viktigt forum för att diskutera framförallt de etiska frågor som uppstod. Där var de i en liknande situation som de övriga personerna och hade mer liknande erfarenheter. Dessutom sågs deras tankar som värdefulla bidrag till den gemensamma förståelsen. Även om deltagandet i de lokala praktikerna gav väldigt viktiga upplevelser var det alltså primärt tillsammans med andra västerlänningar som de faktiskt sammanfogade dessa upplevelser med sina tidigare erfarenheter och utifrån detta skapade ny förståelse. Något vi inte pratade om i intervjuerna, men som vi utifrån vår teoretiska grund ändå kan förmoda är viktigt är de gemenskaper volontärerna är delar av i Sverige. Bara för att man rent fysiskt åker iväg från de praktikgemenskaper man är medlem i utträder man inte nödvändigtvis ur dem (Wenger 1998), och det är rimligt att anta att volontärerna till stor del skapade mening i värdländerna utifrån medvetenheten om sina gemenskaper i Sverige. Dessutom har deras förståelse med all säkerhet fortsatt att förändras sedan hemkomsten. Både Hanna och Maria sa att det var först i Sverige de kunde sammanfoga och tolka sina upplevelser. Trots att Maria påverkades mycket av att hon behövde jämföra mellan sin egen och mannens kultur, var det efter hemkomsten hon kunde göra det. Det betyder troligtvis, även om mer forskning skulle krävas för att bekräfta det, att det är svenska gemenskaper som fortfarande är mest avgörande för hur volontärernas sätt att förstå

andra kulturer förändrats. Detta indikerar att volontärers ”interkulturella lärande” framförallt består av att *intryck* skapades över kulturgränserna snarare än att förståelse gjorde det. Detta uppmärksammas inte på något tydligt sätt i den tidigare forskning om kulturutbyten och volontärer vi läst, där det beskrivs hur mycket deltagarna lärt sig av de främmande kulturerna (Hudson & Inkson 2006; Makombe, Nilsson & Nilén 2005; Rydmo & Timm Östlund 2005; Starr 1994; Wearing 2001).

Volontärernas roll i värdländernas gemenskaper påverkades också till stor del av vilka relationer volontärerna utvecklade till lokalbefolkningen. Som vi hävdade under tidigare rubriker beskrev volontärerna *känslan* inför etiska frågeställningar som avgörande för hur de valde att hantera dem –inte vilka konsekvenser det skulle få rent praktiskt. Dessutom visar deras berättelser att de känslor relationerna till lokalbefolkningen skapade var avgörande för hur de lärde sig förstå kultur. Att komma nära personer emotionellt eller att känna sig ensam och utelämnad var teman i allas utsagor. Även här kan vi se att läranderesultatet inte nödvändigtvis blev detsamma – medan Marias relation till sin blivande man tvingade henne att kompromissa med sina värderingar ställde Camillas relation till pojkvännen hennes åsikter på sin spets –men i båda fallen framstår känslorna och relationerna som drivande krafter för de förändringar som skedde. Wengers (1998) lärandeteori ger en möjlighet att analysera de känslö- och relationsmässiga aspekterna av lärandet eftersom den ser lärande som ett sätt att bli del i en gemenskap, men då denna teori inte går in djupare på känslorna krävs det i så fall att den kombineras med någon mer teori. Vi fann dock förvånansvärt lite teori om lärande som tog med känslor i beräkningen. Vilken roll känslor spelar för hur man kan och vill lära av en annan kultur skulle vi också gärna vilja utveckla i fortsatt forskning.

Hade vi, istället för praktikgemenskapen, valt hela kulturen som analysnivå hade vi inte kunnat jämföra volontärernas försök att bli medlemmar i gemenskapen i värdländerna som en snarlik variant till deras förhandling om mening i Sverige. Samtidigt ska man vara medveten om att en västerländskt baserad teori om hur man interagerar och skapar mening inte nödvändigtvis beskriver hur gemenskaper fungerar i alla kulturella kontexter. Eftersom vi utgick från volontärernas upplevelser sökte vi dock efter en teori som matchade dessa och det gjorde Wengers (1998) lärandeteori.

Avslutande sammanfattning

Sammanfattningsvis har vi visat att en volontärvistelse i Syd har stor potential att förändra volontärens förståelse av kulturer på ett annat sätt än lärande som inte kräver aktivt deltagande. Samtidigt är det inte självklart på vilket sätt volontärens förståelse förändras och ord som ”interkulturell förståelse” och ”tolerans” har komplexa betydelser som är värda att diskutera. Det som trots allt förenar våra volontärers berättelser är att alla gav uttryck för att bry sig mer om kulturelaterade frågor än innan resan och kände sig stärkta i sina uppfattningar. Vi har urskiljt tre faktorer som vi tolkar som särskilt viktiga för hur volontärer lär sig förstå kulturer genom att leva i länder i Syd: etiska värderingar, det egna deltagandet och inkludering i gemenskaper.

När vi analyserat och diskuterat våra tolkningar har vi självklart influerats av våra egna uppfattningar och erfarenheter. Genom att en av oss hade erfarenhet av arrangerade kulturutbyten och volontärverksamhet sedan tidigare medan det för den andra var ett nytt område, har vi som författare haft både ett inifrån- och utifrånperspektiv som vi

upplever har varit en fördel i undersökningen. Vanda, som själv levtt som volontär i Syd, kände igen mycket av det som framkom under intervjuerna men själva tolkningen av hur man som volontär lär sig förstå kulturer var inte en tolkning hon gjort innan uppsatsen. Däremot tycker hon att hon kan se sina egna erfarenheter i ett delvis nytt ljus nu, och att framförallt förståelsen av det egna deltagandets betydelse för lärandet har blivit tydligare än innan.

Att volontärernas berättelser tenderade att handla om det som var jobbigt trots att vissa av dem var väldigt nöjda med sin vistelse har sannolikt att göra med att vi frågade efter kulturella skillnader, och att de mest märkbara skillnaderna var de som ledde till någon slags problem. Det visar dock också att svårigheterna var en stor del av volontärernas upplevelser. Olof tyckte att han bara läst och hört om hur fantastiskt det skulle vara att resa som volontär innan han åkte, men upptäckte att det kan vara väldigt tufft att hamna ensam i ett främmande land. Även om vårt resultat inte kan generaliseras till andra typer av kulturutbyten än det vi undersökt visar det hur svårt det är, speciellt känslomässigt, att faktiskt ta till sig en världsuppfattning som inte stämmer med ens egen erfarenhet. De volontärer vi intervjuade åkte ändå med syfte och en vilja att lära av värdkulturen. Det interkulturella lärandet är förmodligen inte lättare i mindre frivilliga kulturmöten. Vi tror därför att fokus på och bearbetning av de känslomässiga aspekterna av kulturmöten kan underlätta för såväl volontärer som personer i mångkulturella samhällen. Flera författare som diskuterar interkulturellt lärande och kulturutbyte poängterar att det är en emotionell process att få sina grundantaganden ifrågasatta av andra, och kanske till och med behöva ifrågasätta dem själv (t.ex. Stier 2004; Lahdenperä 2004; Nyström). De flesta volontärutbyten innefattar en kortare förberedelse, oftast på ett par dagar och detta gällde även utbytet våra volontärer var på. Krocken mellan etikuppfattningar och den problematiska rollen som västerlänning i ett land i Syd var det dock ingen av dem som nämnde att de diskuterat på denna utbildning, utan det de sa att de förberetts framförallt på saker som hur det är att inte förstå språket, inte kunna de kulturella koderna och leva utan västerländsk bekvämlighet. Eventuellt hade volontärerna förändrat sin förståelse på andra sätt om de varit bättre förberedda på att möta de etiska frågeställningarna. Upplevelser av skilda etiska värderingar verkar ha påverkat volontärernas sätt att förstå kulturer men eftersom de bara var i värdländerna en begränsad tid behövde de inte jämföra sin egen erfarenhet med lokalbefolkningens utan kunde välja att inte delta fullt ut. Den enda volontär som helt ändrat uppfattning om några frågor är Maria och det är också hon som faktiskt behövt kompromissa med sin tidigare erfarenhet, då hon ska gifta sig med en man från värdlandet (ett val som i sin tur kan bero på att hon redan innan var öppen för att kompromissa med sina värderingar). Ett längre samarbete över kulturgränser där deltagarna skulle tvingas finna gemensamma lösningar skulle kanske ha lett till att de blivit tvungna att jämföra sinsemellan olika uppfattningar för att uppnå sina mål, vilket troligtvis hade inneburit ett annat lärande för alla parter.

Slutligen vill vi betona att det är omöjligt att säga hur man uppnår det ”bästa” interkulturella lärandet om man inte först definierar vad det egentligen är man ska lära sig. Interkulturellt lärande verkar kunna betyda både att man utökar sin kunskap och att man förändrar sig själv. Frågan är om det finns ett förutbestämt mål som man ska komma fram till eller om allt lärande är bra lärande.

Referenser

- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000) *Kritisk samhällsvetenskaplig metod* Lund: Studentlitteratur
- APA. (1994). *Publication manual of the American Psychological Association* (4:e utg.). Washington, DC: Författare.
- Ashcroft, B., Griffiths, G. & Tiffin, H. (2000) *Post-colonial studies: The key concepts* London: Routledge
- Barton, D. & Tusting, K. (Red.) (2005) *Beyond communities of practice: Language, power and social context* New York: Cambridge University Press
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1979) *Kunskapssociologi* Falun: ScandBook AB
- Bhabha, H. K. (1994) *The Location of Culture* London: Routledge
- Bhabha, H. K. (1999) "Det tredje rummet" i Eriksson, E. Eriksson-Baaz, M. & Thörn (Red.). *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* Nora: Nya Doxa
- Bryman, A. (2006) *Samhällsvetenskapliga metoder* Malmö: Liber
- Centrum för Internationellt Ungdomsutbytes hemsida, www.ciu.org Hämtad: 2008-05-17
- Corson, D. (1995) World view, cultural values and discourse norms: The cycle of cultural reproduction. I *Intercultural Relations*, 19 (2), s. 183-195
- Dhyste, O. & Igländ, M. A. (2003) Vygotskij och sociokulturell teori. I Dhyste, O. (red.) *Dialog, samspel och lärande*. s.75-94 Lund: Studentlitteratur
- Eriksson Baaz, M. (2001) "Biståndet och partnerskapets problematik" i *Postkoloniala perspektiv* Falun: Bokförlaget Natur och Kultur
- Eriksson, C., Eriksson Baaz, M. & Thörn, H. (1999) "Den postkoloniala paradoxen, rasismen och 'det mångkulturella samhället'" i Eriksson, Eriksson Baaz, Thörn (Red.) *Globaliseringens kulturer* s.13-53 Nora: Nya Doxa
- Fanon, F. (1971) *Svart hud, vita masker* Göteborg: Daidalos
- Flick, U. (1998) *An Introduction to Qualitative Research* London: SAGE Publications
- Giddens, A. (1997) *Modernitet och självidentitet* Göteborg: Daidalos AB
- Giddens, A. (2003) *Sociologi* Lund: Studentlitteratur
- Handley, K., Sturdy, A., Fincham, R. & Clark, T. (2006) Within and beyond communities of practice: Making sense of learning through participation, identity and practice i *Journal of Management Studies*, 43(3), 0022-2380, 641-653
- Hindle, C. (Red.) (2007) *Volunteer: A travellers guide to making a difference around the world* Victoria: Lonely Planet Publications

- Hudson, S. & Inkson, K. (2006) Volunteer overseas development workers: The hero's adventure and personal transformation. I *Career Development International*, 11 (4), 304-320
- International Cultural Youth Exchanges hemsida: www.icye.org Hämtad: 2008-05-17
- Internationella ArbetsLags hemsida: www.ial.se Hämtad: 2008-05-17
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun* Lund: Studentlitteratur
- Lahdenperä, P. (2004) ”Interkulturell pedagogik – vad, hur och varför?” I Lahdenperä, P. (Red.) *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur
- Lave, J. & Wenger, E. (1991) *Situated learning - Legitimate peripheral participation* New York: Cambridge University Press
- Lorentz, H. & Bergstedt, B. (Red.) (2006) *Interkulturella perspektiv* Lund: Studentlitteratur
- Makombe, K., Nilsson, P. & Nilén, H. (2005) *Linking youth – gaining what?* http://www.forumsyd.org/conferences/w_rapporter_op/LinkingYouth.pdf Hämtad: 2008-05-20
- Merriam, S.B. (1994) *Fallstudien som forskningsmetod* Lund: Studentlitteratur
- Nandy, A. (1983) *The Intimate Enemy* New Dehli: Oxford University Press
- Nyström, J. (Årtal saknas) *Att mötas och utvecklas. ABC i att bygga interkulturella utbyten* Centrum för Internationellt Ungdomsutbyte
- Rapport, N. & Overing, J. (2000) *Social and cultural anthropology: The key concepts* London: Routledge
- Rydsmo, T. & Timm Östlund, K. (2005) *Ungdomspraktikanter som metod* http://www.forumsyd.org/conferences/w_metod/w_ung/metod_ungpraktikanter.pdf Hämtad: 2008-05-20
- SIDA: Zenit på SIDA, <http://www.sida.se/sida/jsp/sida.jsp?d=213&a=32204> Hämtad: 2008-03-25
- Starr, J.M. (1994) Peace Corps service as a turning point, i *International Journal of Aging and Human Development*, 39(2), 137-61.
- Stier, J. (2004) *Kulturmöten. En introduktion till interkulturella studier* Lund: Studentlitteratur
- Taylor, C. (1994) *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik* Göteborg: Daidalos
- Ungdomsstyrelsens hemsida, www.ungdomsstyrelsen.se Hämtad: 2008-05-17
- Vetenskapsrådets etiska riktlinjer, http://www.vr.se/download/18.6b2f98a910b3e260ae28000360/HS_15.pdf Hämtad: 2008-05-12
- Wearing, S. (2001) *Volunteer tourism: experiences that make a difference* New York : CABI

Wenger, E. (1998) *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity* New York: Cambridge University Press

Wenger, E. & Eckert, P. (2005) What is the role of power in sociolinguistic variation? *Journal of Sociolinguistics*, 9(4), 582-589

Bilaga 1: E-post till urvalsgruppen

Hej,

vi är två studenter som just nu håller på med vår C-uppsats i Pedagogik vid Lunds Universitet, där vi vill undersöka fd. volontärers upplevelse av interkulturellt lärande. Vi vill därför intervjua några volontärer i [geografiskt område] om deras år utomlands och hur de tycker att det påverkat dem. Vi fick din emailadress från [namn på organisationen], och hoppas att du kan tänka dig att vara med i studien.

Intervjun kommer att ta ca 30-45 minuter⁴, och i huvudsak handla om vad man lär sig genom ett volontärutbyte. Det spelar ingen roll om du funderat kring detta innan eller inte, och du behöver inte på något sätt vara förberedd inför intervjun. Vi kommer behöva genomföra intervjun mellan [datum], i övrigt kan vi anpassa tid och plats efter vad som passar dig. Alla som är med i studien kommer vara anonyma.

Vi är verkligen tacksamma om du kan tänka dig att bli intervjuad, men om du av någon anledning inte kan eller vill så vore det snällt om du ändå hör av dig och meddelar oss detta, så att vi kan försöka få tag på någon annan så snart som möjligt. Du får såklart också gärna höra av dig om du har några frågor kring intervjun eller undersökningens syfte.

Vänliga hälsningar,

Vanda Fröberg

Jenny Pobiega

⁴ Eftersom vi redan vid vår pilotintervju insåg att 45-60 minuter var mer realistiskt frågade vi volontärerna innan intervjutillfället om det var okej att dra över den angivna tiden, vilket inte var något problem i något av fallen.

Bilaga 2: Intervjuguide

BAKGRUNDSFRÅGOR

Berätta om volontärtiden i termer av

- Land och plats
- Volontärarbetet och värdorganisationen
- Boende
- Fritid
- Kontakt med lokalbefolkningen
- Kontakt med andra volontärer
- Eventuella mål med volontärtiden

UPPLEVELSER AV KULTURELLA SKILLNADER

Har du några exempel på sådant som var annorlunda där du bodde och arbetade i [värdlandet] som du uppskattade?

Har du några exempel på sådant som var annorlunda där du bodde och arbetade i [värdlandet] som du ogillade eller tyckte var jobbigt?

Har du några exempel på sådant som var annorlunda där du bodde och arbetade i [värdlandet] som du inte hade väntat dig?

Val av ett exempel tillsammans med informanten från varje kategori att fördjupa oss i.

Exempel på följdfrågor:

- Trodde du att det skulle vara så?
- Kan du ge ett exempel på en situation när detta skedde? Vad gjorde du då?
- Vad tyckte/kände du inför det? Har du förändrat din syn på det?
- Har du förändrat ditt sätt att tänka eller vara utifrån detta?
- Var det något som du ogillade med detta?
- Tror du att personerna i [värdlandet] förändrade sitt sätt att vara eller tänka på grund av dig/ditt sätt att förhålla dig till [exemplet]?

Aspekter att följa upp, Checklista:

Exempel på hur det yttrade sig?

Förväntningar om [exemplet]

Hur **förstod** volontären [exemplet] i början?

Vad **tyckte** volontären om [exemplet] från början? **Varför**?

Hur var **inställningen** till att [exemplet]? **Viljan** att påverkas?

Hur **betedde** volontären sig i relation till [exemplet] i början?

Bidrog volontären med något genom att vara annorlunda? **Viljan** att påverka?

Den **sociala rollen**